

ENES KARIĆ

Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

RASPRAVA MEHMEDA HANDŽIĆA*Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'***“Objašnjenje pouzdanih o propisima o onaniji“****(tema, opis i sadržaj, terminologija, značaj i izvori, tekst, kontekst)¹****Sažetak**

Ovaj rad se bavi raspravom Mehmeda Handžića *Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* ('Rasprava: Objasnjenje pouzdanih o propisima o onaniji'), rukopisom koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, pod signaturom R. 2650/7. U ovom radu daje se kratak uvod o statusu čovjekove seksualnosti u islamu i Kur'anu, potom se daje opis samoga rukopisa, njegove terminologije i stila kojim je pisan. Najveći dio ovog rada bavi se prikazom ili reinterpretiranjem temata i stavova koje je Mehmed Handžić donio o onaniji, masturbiranju i spolnom samozadovoljavanju od poznatih i priznatih klasičnih autoriteta u tefsiru, napose u disciplini *tafsīr āyāt al-aḥkām*, fikhu, te u književnim djelima. Poseban odjeljak u ovom radu posvećen je Handžićevoj interpretaciji stavova Ibn Ḥazma o onaniji. Ovaj rad pisan je s ciljem pristupačnog i interpretativnog predstavljanja ovog Handžićeva rukopisa. Rad nema pretenzije da ponudi bilo šta normativno, niti se rad treba tretirati kao fikhskopravno djelo o onaniji. Shodno tome, ovaj rad se ne treba čitati kao šerijatska rasprava o onaniji. Preporučujemo da se zvanični stavovi Islamske zajednice o onaniji, masturbiranju i spolnom samozadovoljavanju, a koje je u "Preporodu" u nekoliko mahova iznio prof. dr. Enes

1 Rukopis *Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* (Rasprava: Objasnjenje pouzdanih o propisima o onaniji) preveden je na bosanski jezik. Ovdje se rukopis ne donosi u cijelosti, već samo u citatima kojima autor ovog rada potkrepljuje obradu, prikazivanje i istraživanje tematike i planova ovog rukopisnog djela Mehmeda Handžića. Prijevod rukopisa objaviće se u narednom periodu, kao i njegov faksimil. Mjesta u Raspravi (*Risāla*), odnosno stranice rukopisa, na koja se autor ovoga rada poziva i citira ih na arapskom, označena su u podnožnim bilješkama.

Ovaj rad ne objavljuje se da bi u Islamskoj zajednici ili u široj javnosti poslužio kao mjerodavni ili smjernerodavni izvor za odgovore o pitanjima onanije, masturbiranja i spolnog samozadovoljavanja. Ovaj rad objavljuje se isključivo u svrhu stručnog istraživanja i prikazivanja rukopisne baštine Bošnjaka na arapskom jeziku. Čitateljstvo koje želi konsultirati zvanične stavove i fetve Islamske zajednice o pitanjima onanije, masturbiranja i spolnog samozadovoljavanja upućujemo na zvaničnu službenu stranicu Islamske zajednice: <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/pitanja-i-odgovori-home>. (Tu se o onaniji, masturbiranju i spolnom zadovoljavanju nalaze i mnoge fetve prof. dr. Enesa Ljevakovića, fetva-i emina i zamjenika reisul-uleme).

Ljevaković, zamjenik reisul-uleme i fetva-i emin, konsultiraju na stranici: <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/pitanja-i-odgovori-home>.

Ključne riječi: Onanija, masturbiranje, spolno samozadovoljavanje, Mehmed Handžić, Risala o onaniji

1. Uvod: spolnost kao naravni fenomen čovjekova bivanja - kratak pogled iz vjere

Rukopis Mehmeda Handžića² *Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* svojom tematikom posvećen je, u najširem smislu, jednom fenomenu čovjekove (muškarčeve i ženine) seksualnosti i spolnosti – samozadovoljavanju. Ovaj rad pišemo s ciljem da jasnim komentatorskim i egzegetskim pristupom olakšamo razumijevanje ovog rukopisa na arapskom i na bosanskom jeziku, kao i da, k tome svemu, ponudimo jedan širi kontekst koji će pomoći da se Handžićev rukopis recipira u vezi sa brojnom i tematski konvergirajućom literaturom o statusu spolnosti i seksualnosti u islamu kao vjeri, kulturi, civilizaciji, društvu, u islamu kao jednom od mogućih vjerodostojnih načina čovjekova života na Ovom svijetu.

U barem dva ili tri sufijska djela iz klasičnog perioda može se naći jedna izreka koja, u jednoj od svojih varijanti, glasi: *ša'n al-insān ġarīb* – 'Čudno je stanje čovjeka!' (ili: 'Čudan je čovjek!'). Ponegdje se ta izreka nalazi i u općenitijoj formi: *inna ša'n an-nās fī ad-dunyā ġarīb* – 'Čudno je stanje ljudi na Ovom svijetu!' (ili: 'Čudni li su ljudi na Ovom svijetu!').³ Sufijski autori/teti ovu izreku vole kazati različitim povodima: kad govore o čovjekovoj nagosti kojoj treba odjeća, o tome da za čovjeka hrana ima biti pečena, skuhana ili u prirodi sazrela (to jest, malo je toga što čovjek može prijesno i nedozrelo jesti), o tome da čovjeku treba kuća ili nekakav krov nad glavom, o tome da čovjek zaziva Boga pa zato diljem planete Zemlje imaju hramovi, crkve, sinagoge, pagode, havre, džamije...

Upravo ovim sufijskim napomenama počinjemo prigodnu obradu arapskog rukopisa Mehmeda Handžića naslovljenog *Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* – "Rasprava: 'Objašnjenje pouzdanih o propisima o onaniji'". Kao da bismo na ovom mjestu pomislili: A zbilja, zar je to tako

2 Mehmed Handžić (1906–1944), bosanskohercegovački muslimanski 'ālim i učenjak, jedan od najplodnijih autora na području islamskih nauka i disciplina između dva svjetska rata. Završio je Šerijatsku gimnaziju (1926) u Sarajevu, potom je diplomirao na Al-Azharu u Kairu (1931). Napisao je brojna djela. Vidi: Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2018, str. 228-229. Vidi također: Esad Duraković i Enes Karić (urednici i priređivači), *Izabrana djela Mehmeda Handžića I–VI*, Ogljedalo, Sarajevo, 1999.

3 Usp. Muḥammad al-Ġazālī, *Ḥuluq al-muslim*, Dār al-qalam, Damask, 2001, 236.

ugledni bosanskohercegovački *‘ālim*, kakav je nesumnjivo bio i ostao Mehmed Handžić, imao ne samo vremena već i smjelosti pisati o jednoj temi kakva je muškô ili ženskô spolno samozadovoljavanje?! Upravo se iz ovog Handžićeva vrijednoga djela vidi u kako velikim razmjerama je ova tema obrađivana u muslimanskim kulturama⁴ i kako joj se ozbiljno pristupalo u tradicionalnim muslimanskim društvima.

Prije negoli se nadnesemo nad Handžićev rukopis, treba se osvrnuti, makar ukratko i usputno, na jedan izobilni žanr literature u islamskoj vjeri, kulturi i civilizaciji koji se bavio i bavi seksualnošću ili, bolje reći, spolnošću čovjeka, podjednako muškaraca kao i žena,⁵ pa i tzv. dvospolaca te ljudi raznolikih seksualnih usmjerenja, kao i onih koji su proživjeli svoj život a da svoju seksualnost nisu ni na koji način ‘realizirali’.

Povijesno gledano, religije semitskog korijena i stabla (judaizam, kršćanstvo i islam), sve dok su makar kratko i *izvorno* boravile u svojim prasemitskim ili semitskim postojbinama (Bliski istok, južna i istočna strana Sredozemlja, Srednji istok), nisu anatemizirale, potiskivale ili prezirale čovjekovu

4 Smatramo da je opravdano govoriti o *jednoj islamskoj kulturi* koja svojim tonalitetom prožima živote i pobožnost muslimana diljem svijeta. Ali, također je opravdano govoriti i o ‘muslimanskim kulturama’ u pluralu, jer postoje mnoge i raznolike lokalne, regionalne, jezičke i kulturalne zone u kojima žive muslimani. O tome da *tawhīd* (ili učenje o jedinosti Božijoj u islamu) povezuje i ‘usklađuje’ jezičke i kulturalne zone islama vidi šire u: Seyyed Hosein Nasr, „Islam u svijetu“, s francuskog prevela Sabina Izetbegović, *Takvim*, Sarajevo, 1980, str. 115-132.

5 Odličan uvod u nauku o /statusu/ seksualnosti u islamu kao vjeri, kulturi, civilizaciji... vidi u: ‘Abdelwahab Bouhdiba, *La sexualité en Islam*, izd. Presses Universitaires de France, Paris, 1975. Na temelju ovog francuskog izvornika urađen je i engleski prijevod, pojavio se u mnogim izdanjima, usp. jedno od njih u: ‘Abdelwahab Bouhdiba, *Sexuality in Islam*, izd. SAQI Books, London, 2004. Prijevod sa francuskog i engleskog na bosanski uradili su Rešid Hafizović i Enes Karić. Usp. ‘Abdelwahab Bouhdiba, *Vrt milovanja*, izd. NIPP Ljiljan, Sarajevo, 1994. (Kad sam se susreo sa autorom ovog djela ‘Abdelwahabom Bouhdibom u gradu Tunisu, u novembru 1997. godine, kojom prilikom sam mu zahvalno predao primjerak bosanskog prijevoda ove njegove knjige, rekao mi je da on osobno to djelo piše na arapskom i da će kod arapskog izdavača insistirati da riječ *la sexualité* ili *sexuality* (seksualnost, na arapskom: *al-ġinsīyya* – الجِنْسِيَّةُ) kroz cijelu knjigu u arapskom izdanju bude pisana kao *al-ġinsāniyya* (الجِنْسَانِيَّةُ) ili spolnost. Od tog razgovora prošlo je gotovo dva i po desetljeća, podaci govore da je ‘Abdelwahab Bouhdiba (1932–2020) autorizirao prijevod ovog djela na arapski i dao mu naslov: ‘Spolnost u islamu’ (*al-Ġinsāniyya fī al-islām* – الجِنْسَانِيَّةُ فِي الْإِسْلَامِ), a djelo je izišlo u Tunisu 2000. Usporedi: <https://publiclibrary-mena.syracuse.cloud/Default/doc/SYRACUSE/8725/> (pristup stranici 21. novembar 2021). Također, stranica (<https://www.alquds.co.uk/قراءة-كتاب-عبد-الوهاب-يوحديّة-الإسلام/>) daje podatke da je Hāla al-‘Awrī prevela ovu knjigu pod naslovom “Islam i seks” – *al-Islām wa al-ġins*, Kairo, 1987, dok je Muḥammad ‘Alī Muqallid ovo djelo na arapski preveo pod naslovom “Spolnost u islamu” – *al-Ġinsāniyya fī al-islām* (الجِنْسَانِيَّةُ فِي الْإِسْلَامِ), Tunis, 2007 (pristup stranici 22. novembar 2021).

seksualnost niti su zatomljivale fenomene čovjekove spolnosti na područjima seksualnosti. U svojim 'osnim vremenima' su i jevreji i kršćani i muslimani prakticirali i monogamiju i poligamiju, neki su se ženili i robinjama. Iako je Crkva mnogo kasnije prihvatila celibat (npr. katoličanstvo i pravoslavlje, svako na svoj način), starozavjetni likovi i proroci, patrijarsi u kršćanskoj terminologiji, ne samo da su bili oženjeni već su mnogi prakticirali i višeženstvo! I tako dalje.

Ono što bismo, vrlo uvjetno, povijesnom terminologijom mogli nazvati 'semitskim troknjižjem' (Stari zavjet, Novi zavjet i Kur'an), te tri knjige na seksualnost, općenito uzev, ne gledaju sa sumnjama, prijezirom ili nipodaštavanjem. Ono na čemu insistiraju te tri svete knjige jeste uvođenje čovjekove seksualnosti u golemu pletoru propisa, odredbi, dispozicija, sankcija, tabua, normativa, uzakonjenja. Ne treba posebno spominjati da je 'prasemitski' i 'semitski' čovjek, kao uostalom i čovjek iz svojih drugih davnajšnjih prapostojbina, jedan na mnogim područjima iskusan čovjek, to jest – mnogo toga je taj semitski arhajski čovjek probao i iskusio, počev od mnoštva božanstava, totema, idola, kipova, kumira, raznovrsnih uživanja u pićima i hrani, do užitaka i sladostrasti, pa i onih notorno požudnih i, uvjetno kazano, putenih, tjelesnih i onih označenih kao 'perverzih'. Sve ovo znamo, između ostalog, i iz svetih knjiga, jer zašto bi svete knjige nešto zabranjivale ako to već nije bilo prisutno u ljudskim životima?! Iako su ove sve tri vjere (judaizam, kršćanstvo i islam) imale svoje isposnike, pustinjake i mistike, u izvornim, utemeljiteljskim ili formativnim vremenima i oni su se, ti isposnici, pustinjaci i mistici, u najvećem broju, ženili i udavali, a da o onima koje se može nazvati 'običnim svijetom' i ne govorimo. Seksualnost, spolnost, brak, monogamija, poligamija, sodomija, muško-ljupstvo, lezbejstvo, spolno samozadovoljavanje, onanija, masturbacija itd., ništa to mnogima ili nekima od njih nije bilo strano, čudno ili daleko od njihova života.

Kako ćemo to domalo kasnije ukratko spomenuti, nešto od toga je kazano, ili se na takvo što aludira, i na stranicama Božanske riječi Kur'ana. Na to da je islamsko vjersko, kultur(al)no, civilizacijsko itd. nasljeđe ostavilo pozamašan broj djela iz fenomenologije čovjekove seksualnosti ne treba gledati ni s podozrenjem niti takve izvore i literaturu smatrati nekom vrstom iznimne, ekscesne, efemerne ili ekskluzivne pisane građe. Seksualni priručnici su, baš kao i udžbenici iz obredoslovlja, kulinarstva, moreplovstva, navigacije, ratovanja ili čega sve ne, putovali svim stranama svijeta, razmjenjivali su se, prevodili, dopunjavali.⁶ Islamska kultura i civilizacija je bila svojevrsno

6 O ovome šire u već spominjanom djelu 'Abdelwahaba Bouhdibe. On navodi mnoga muslimanska djela koja su dugo vremena čitana i kao 'seksualni priručnici', među ostalim često se poziva na djelo Muḥammada Nafzāwīja, *ar-Rawḍ al-'āṭir fī nuzhat al-ḥāṭir*, Tunis, s. a.

stjecište najraznolikije literature koja obrađuje seksualne i spolne kulture čovječanstva,⁷ kao i fenomene čovjekove spolnosti i njezinih ostvarenja i realiziranja, pa i na poljima spolnoga samozadovoljavanja.

Razumljivo je da u ovom našem radu, baš na ovom mjestu, treba makar usputno reći da Biblija, a pogotovo Kur'an, na mnogim stranicama oslovljavaju čovjekovu seksualnost i spolnost. Kad je posrijedi Kur'an, praktički prvi Božanski spomen prvog muškarca ili Adema (*Ādam*) ide sa spomenom njegove supruge,⁸ ili prve žene. Njih dvoje na stranicama Kur'ana jesu odmah, ili na istoj stranici Kur'ana, *spomenuti ljudski par*, štaviše, sam Bog je stvorio Adema i Havvu (*Ḥawwā'*) kao jedan par od jedne duše,⁹ njih dvoje su iste biti, suštine,¹⁰ te otuda i privlačnost među njima. Sa stranica Kur'ana vidi se mnoštvo naporednih i istovremenih Božanskih odluka: čovjekovo postajanje muškom ili ženskom istovremeno se zbiva sa njihovom spoznajom da ima Bog Koji ih je stvorio i Koji sa njima komunicira.¹¹ Ali, prema Kur'anu, to *biti Bog* jeste iznad egzistencijalnih čovjekovih ograničenja *biti muško* ili *biti žensko*.¹²

Prema Kur'anu, Ademovo *biti muško* i Havvino *biti žensko*, oba ta bivstvovanja idu kako komplementarno tako i naporedno sa suočenjem tog prvog bračnoga para sa činjenicom svoje nagosti, to jest sa njihovim spoznanjem da oboje imaju spolovila (*'awrāt – عَوْرَات*).¹³ Istodobno se kod njih dvoje pomalja iznutarnji spolni nagon: prema Kur'anu, taj prvi bračni par, i Ādam i Ḥawwā', svako od njih ponaosob, svoja stidna mjesta pokrivali su "rajskim lišćem".¹⁴ Sura *al-A'rāf*, 22 koristi gramatički oblik dvojine (*wa ṭafiqā – وَطَفِقَا*), to jest i Ādam i Ḥawwā', oboje istovremeno, svoju nagost su pokrivali, i svako od njih dvoje ponaosob. Na tom mjestu Kur'an posvjedočuje da je spolnost vlastita konstanta kako muška tako i ženska; muško nije vlasnik ženske spolnosti niti je žensko vlasnik muške spolnosti. Ukratko, muško i žensko su komplementarni.

7 U ovom pogledu značajno je djelo Šalāḥuddīna al-Munaḡḡida, *al-Ḥayāt al-ḡinsiyya 'inda al-'arab* (*Seksualni život kod Arapa*), Beirut, 1958.

8 Usp. Kur'an, *al-Baqara*, 35-36.

9 Ovak prijevod sure *an-Nisā'*, 1 (*min nafs wāḥida – مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ – from a single soul*) preuzimamo od Devina J. Stewarta, *Sex and Sexuality*, objav. u: Jane Dammen McAuliffe, *Encyclopaedia of the Qur'ān*, V, Brill, Leiden – Boston, 2004, str. 581.

10 Arapska ili kur'anska riječ *nafs* znači i 'suština'. Vidi: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 1518.

11 Usp. Kur'an, *al-A'rāf*, 19.

12 Usp. o ovome 'da je Bogu stran brak' npr. u *al-An'ām*, 101: "Odakle njemu dijete, a On nema žene?!"

13 Usp. Kur'an, *al-A'rāf*, 20.

14 Usp. Kur'an, *al-A'rāf*, 22.

Ali činjenicom da Bog stvara Adema i Havvu (Adama i Evu), Kur'an posebno oglašava da se to egzistencijalno *biti žensko* ili *biti muško* ne treba shvatiti na način arogantne potrage za čovjekovom autonomijom u svome spolu, već se u tome *biti žensko* i *biti muško* nahodi veliki znak Božanske svemoći i slave. Naime, Bog je taj koji je tu, On je uz tu egzistencijalnu dvojnost ona Esencijalna Stvaralačka Jedinost! Kur'an insistira na tome da je 'slavljen Bog koji sve stvara u parovima'¹⁵ – On u parovima stvara ono što iz zemlje niče, potom ljude same, ali u parovima su stvorena i ona stvorenja koja ljudi uopće ne znaju.¹⁶

Kur'an u izobilju podaruje retke o čovjekovom spolnom životu. Muž je supruzi 'haljina', a i supruga je mužu 'haljina',¹⁷ to jest *ḥalāl* ili vjerom ohrabrenim i življenim brakom njih dvoje, supruga i suprug, mogu uživati u obostranoj nagosti i na obostrano i ravnopravno zadovoljstvo, ne zloupotrebjavajući pritom svoja spolovila izvan granica koje proklamira sveti tekst ili izvan granica same svrhe koja je data spolovilima u bračnoj zajednici. Bračne parove, naročito muža, podsjeća se da, u slučaju razvoda, ne potražuju /ne otimaju!/ međusobno darivane ili razmjenjivane poklone, jer, za Boga miloga, neka se prisjete da su njih dvoje 'jedno drugo obljublivali'.¹⁸

U bračnom životu koji prožima islam zabranjeno je seksualno ili spolno zanemarivanje bračnih drugova; naprimjer, Kur'an strogim tonom upozorava muževe da svojim suprugama 'ne smiju govoriti da su im one /nakon što su ih se seksualno zasitili!/ postale 'kao leđa njihovih majki' /to jest zabranjene!/'.¹⁹ Slijedi li se hermeneutički princip tefsirskih nauka koji je sažet u sintagmi *tumačenje podrazumijevanjem*, a koja znači: *al-manṭūq /الْمَنْطُوقُ* ili onô što je izričito rečeno/ vodi ka *al-mafhūm /المَفْهُومُ* ili onom što se podrazumijeva/ – ni sama supruga, sa svoje strane, ne treba seksualno ili spolno zanemarivati svoga supruga.

Kur'an u mahovima i opetovano naglašava, na različite načine i različitim povodima, da je čovjekovo sjeme (npr. muža ili žene) jedno iznimno Božije stvorenje ili stvaranje.²⁰ Stoga je zabranjeno 'rasipati sjeme čovjekovo u nedopuštene svrhe', nego se treba suzdržati i postiti kome se prilika za brak nije ukazala, ili se pak pridržavati braka i kloniti bludničenja (*muḥṣinīn gayra musāfiḥīn*).²¹ Kur'an na uzvišen način govori o Hazreti Merjemi (Djevici Ma-

15 Npr. Kur'an, *Yā Sīn*, 36.

16 Usp. Kur'an, *Yā Sīn*, 36.

17 Usp. Kur'an, *al-Baqara*, 187.

18 Usp. Kur'an, *an-Nisā'*, 21.

19 Usp. Kur'an, *al-Muğādala*, 2-3.

20 Usp. Kur'an, *aṭ-Ṭāriq*, 5.

21 Usp. Kur'an, *an-Nisā'*, 24.

riji) za koju se veli da je *aḥṣanat farğahā*, to jest “sačuvala je ili zaštitila je čednost svoju“ ili “djevičanstvo svoje“.²²

Iako se opći ton Kur’ana, gledan unutar njegova vlastitog moralnog obzora, zauzima za stvaranje uvjeta kako ropstva uopće ne bi bilo,²³ dopušteno je ženiti i robinje,²⁴ ali i njih se mora zakonitim postupkom vjenčati, jer one tim brakom zadobijaju status udate i statusno zaštićene supruge. K tome, Kur’an se gnuša spram natjerivanja robinja na bludničenje (*‘alā al-bigā’*).²⁵ Kur’an predviđa i pristanak robinja za brak (*at-taḥaṣṣun*),²⁶ a snažno ustaje protiv bluda, pa i bluda sa robinjama. Kad Božanska riječ Kur’ana koristi izraz *taḥaṣṣun* u vezi sa robinjama, to znači da Božanska riječ želi robinje brakom uzdići do supruge koje nisu robinje, već se oslobađaju i, po Kur’anu, dobijaju status slobodnih žena, koje se nazivaju *al-muḥṣanāt*.²⁷

Dakako, kad se danas o ovome govori i kad se danas o ovome poziva na Kur’an, potrebno je imati u vidu formativno vrijeme islama, u kojem je Kur’an oslovljavao robinje, kao i na fenomen različitosti vremena i različitosti tumačenja Kur’ana. Ali, sa stranica Kur’ana odzvanja jedan stalan zôv da se provede čedan i pošten život, i da se i drugima, pa i robinjama i robovima naprimjer, omogući takav život. Kao da Kur’an nagovara čovječanstvo da se uvijek treba posmotriti svoje vrijeme i vidjeti da u njemu, možda, opet nema ljudi, žena i muškaraca u ropском statusu kojima se treba pomoći, pa i u sklapanju braka ako žele. Podsjetimo još jednom: nakon čitanja Kur’ana, opći je dojam da simpatije te svete knjige idu u prilog “oslobađanju robova iz ropstva“ (*tahrīr raqaba*).²⁸ I u ovom kontekstu treba prioritarno gledati na alineje Kur’ana gdje se govori o ženidbi sa robinjama.

Božanska riječ Kur’ana ne gleda dobro na onu pobožnost koja bi značila zapostavljanje ili zanemarivanje međusobnih bračnih dužnosti supruge i supruge. Kur’an proklamira: treba se postiti, posebno mjesec ramazan, ali i “u noćima ramazana dopušteno je spolno općenje između supruge i supruge“.²⁹

22 Kur’an, *al-Anbiyā’*, 91.

23 Pogledati suru *al-Mā’ida*, 89 (gdje sintagma *tahrīr raqaba* – تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ – znači “osloboditi roba/robinju iz ropstva“). Također, u suri *al-Muğādala*, 3, ponavlja se ista sintagma – *tahrīr raqaba* – تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ). U još nekoliko sura spominje se motivi oslobađanja robova iz ropstva, naprimjer u suri *al-Balad*, 13 kaže se *fakk raqaba* – فَكَّ رَقَبَةٍ – ili “osloboditi roba/robinju iz ropstva“.

24 Usp. Kur’an, *al-Mu’minūn*, 5-6.

25 Usp. Kur’an, *an-Nūr*, 33.

26 Usp. Kur’an, *an-Nūr*, 33.

27 Usp. Kur’an, *an-Nisā*, 24-25.

28 Jedno od mnogih mjesta u Kur’anu koje snažno zagovara oslobađanje robova iz ropstva jeste i sura *al-Mā’ida*, 89.

29 Usp. Kur’an, *al-Baqara*, 187.

Općenito uzev, ima jedan tonaliteta Kur'ana koji, isključivo moralnim nagovorom a ne bilo kakvom silom, sugerira da povlačenje od svijeta i 'monaštvo' (*ar-rahbāniyya* – الرَّهْبَانِيَّةُ), ono i onakvo koje podrazumijeva i neženstvo ili neudavanje, nije došlo kao Božanska naredba, već su to sve "ljudi izmislili".³⁰ Ovdje se podsjeća da je spolnost Božanski dar, Božija prerogativa jeste stvaranje, a prerogativa stvorenja je rađanje. Po islamu, Bog stvara, On ne rađa.³¹

U Kur'anu se čovjeku pokazuje, izravno ili neizravno, da spolnost i seksualnost oslovi i iz okrilja ljepote života. Naprimjer, ta knjiga sa ushićenjem govori o nekoliko vrsta ljepote:³² Univerzum je lijep³³; Priroda je lijepa³⁴; Čovjek je lijep...³⁵ Također, stranice Kur'ana ističu ljepotu 'krupnookih žena',³⁶ Božanska riječ Kur'ana spominje ljepotu 'ženskih bedara'³⁷ i tako dalje. Intencija kur'anskih izobilnih opisa čovjekove ljepote (kao uostalom i ljepote Univerzuma i Prirode) nije u tome da kod čovjeka pobudi razularenu pohotu ili bahatu pohlepu, već u tome da se istakne Božanska svemoć koja i na samom čovjeku, upravo na njemu, stvara prava očitovanja ljepote.

Upravo je sada vrijeme reći sljedeće: Čitatelji Kur'ana ne treba da upadnu u zamku krivog čitanja i tumačenja poruke te temeljne islamske svete knjige. Kad se teme seksualnosti i spolnosti u Kur'anu recipiraju i razumijevaju u odnosu sa cjelinom Kur'ana, tad se posve jasno uoči kako je neprikladno i pomisliti, a kamoli iznositi zlonamjerne dokaze, da je Kur'an jedna 'seksistička knjiga' koja ohrabruje čovjekovu spolnu i seksualnu razularenost, mušku ili žensku, ili koja nagovara čovjeka da vitla svojom spolnošću kako mu je volja! Naprotiv, upravo u Kur'anu nabrojano je mnoštvo tabua ili zabrana u vezi sa čovjekom (ženama i muškarcima), a najviše je tih tabua i harama spomenuto u vezi sa čovjekovom spolnošću i seksualnošću.

Treba li uopće podsjećati da je u Kur'anu itekako mnogo odlomaka i re-daka koji ushitno hvale muškarce i žene "koji čuvaju svoje spolne organe"³⁸ od svega onoga što su znalci vjere ili 'ulamā' kroz povijest islama nazvali bludom, razvratom, opačinom, nemoralom, perverzijom!³⁹ Pa ipak, unatoč

30 Usp. Kur'an, *al-Ḥadīd*, 27.

31 Usp. Kur'an, *al-Iḥlās*, 1-4.

32 O ovome vidi izvanrednu studiju: Alija Bejtić, „Ideja lijepog u izvorima islama“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXIV/1974, Sarajevo, 1976, str. 33-54.

33 Usp. Kur'an, *al-Ḥiġr*, 16.

34 Usp. Kur'an, *Qāf*, 6-7.

35 Usp. Kur'an, *at-Tīn*, 4.

36 Usp. Kur'an, *al-Wāqī'a*, 22.

37 Usp. Kur'an, *an-Naml*, 44.

38 Usp. Kur'an, *al-Mu'minūn*, 4-7.

39 U ovom pogledu konsultirati dvije knjige pisane sa polazišta pobožne ili nabožne moralke islama: Ibrahim Trebinjac, *Nekoliko opasnih društvenih bolesti kod nas*, izd. El-Hidaje,

tim tabuima i jasnim zabranama kršenja seksualnih i spolnih 'granica' (*ḥudūd* - حُدُودٌ), u Kur'anu su istovremeno objavljeni i uspostavljeni vrlo strogi i, rekli bismo, visoki kriteriji u 'sudskom' dokazivanju bilo kojeg bludnoga čina. Naime, traže se četiri svjedoka⁴⁰ koji bi posvjedočili da su vidjeli bludne radnje ili, preciznije, djelovanje spolovila, kako kažu komentatori Kur'ana, kao što se vidi 'nož u koricama'. Drugim riječima, kad Kur'an poziva čednosti seksualnog ponašanja i spolnog življenja, ta Knjiga, istovremeno, računa i na čovjekovu slabost i krhkost, jer "[čovjekova] *strast* ili duša (*nafs*) je zlu naklonjena" (*إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ* – *inna an-nafs la ammāra bi as-sū'*).⁴¹

Da je po slovu Kur'ana spolni život čovjeka, muška ili ženska, itekako važan, i da je obuhvaćen mnoštvom propisa, zapovijedi, zabrana, tabua..., vidi se i po tome što se strogo zapovijeda da se nakon spolnog odnosa obavi kupanje. 'A ako ste nakon spolnog odnosa neokupani (*ḡunuban*), vi se okupajte!'⁴²

I po ovome se vidi da slovo Kur'ana na čovjekovu spolnost, pa i na spolnost svega što je stvoreno u paru, gleda kao na jedno područje gdje se biva vrlo blizu tajne stvaranja, gdje se 'onostranost' i 'ovostranost', ako je tako uopće valjano udvajati svjetove, spajaju. Kupanje je, nakon stanja neokupanosti kao posljedice spolnoga snošaja, zapovjedbena i u funkciji otrežnjenja muža i žene i njihovog ponovnog stupanja u 'obično odvijanje stvari u ovom životu'.

U ovom radu mi se ne možemo baviti svim dimenzijama i područjima kroz koje, i posredstvom kojih, Božanska riječ Kur'ana oslovljava spolnost. Dvojako date napomene u funkciji su obezbjeđenja jednoga konteksta koji doprinosi da se pitanja o spolnom i/li seksualnom samozadovoljavanju shvate ozbiljno i da se, istovremeno, uoči kako su ih ozbiljno tretirali znalci islama kroz mnoga stoljeća. Upravo je spolno samozadovoljavanje ili onanija glavni predmet rukopisa Mehmeda Handžića kojeg ovdje, u najširim obrisima i općim tumačenjima, prikazujemo. Naš tretman i obrada ove teme ograničeni su, u načelu, tematskim i predmetnim vidokrugom ovog djela Mehmeda Handžića.

2. Opis i sadržaj rukopisa – kratak pregled

Original Handžićeva rukopisa "Rasprava: 'Objašnjenje pouzdanih o propisima o onaniji'" vlasništvo je Gazi Husrev-begove biblioteke, čuva se u zbirci drugih Handžićevih rukopisa (autografa) na arapskom. Uz svesrdnu stručnu pomoć Osmana Lavića, rukopis se, sa njegove formalne strane, da opisati ovako:

Sarajevo, 1944; Kasim Dobrača, *Kloni se zla*, izd. Starješinstvo Islamske zajednice u SRBiH, Sarajevo, 1974.

40 Usp. Kur'an, *an-Nūr*, 4-10.

41 Usp. Kur'an, *Yūsuf*, 53.

42 Usp. Kur'an, *al-Mā'ida*, 6.

“L. 50a-74b; 21 x 17 (13 x 5) 17 redaka. Nash, krupan, lijepo složen. Tinta crna, dobrog kvaliteta, otporna na dodir s vlagom. Nazivi poglavlja i istaknute riječi u tekstu pisani crvenom tintom ili nadvučeni tankom crvenom linijom. Tekst povezan kustodama i folijacijom. Na marginama pojedinih folija nalaze se komentari teksta, pisani u više pravaca, rukom istog prepisivača. Papir bijel, deblji, glat, bez vodenog znaka. Povez broširan, novijeg datuma.”⁴³

O Handžićevim rukopisima Osman Lavić dao je cjelovit pregled.⁴⁴ Lavić navodi da rukopis koji je tema ovog našeg rada ima signaturu R-2650/7.⁴⁵ Uz uvodni list (ili uvodnu stranicu) je napisano:

رسالة بيان الأمناء في حكم الاستمناء
 للعبد الفقير محمد بن محمد الخانجي
 اليوسنوي
 عفى الله عنه

“*Rasprava 'Objašnjenje pouzdanih o propisima o onaniji', od siromašnog Božijeg roba Muḥammada [Mehmeda] sina Muḥammadova [Muhamedova], al-Ḥānġija [Handžića], Bosanca, neka mu Bog [grijehe] oprosti*”⁴⁶

Ova rasprava, obimom gotovo manja knjiga, sadrži ukupno dvadeset i pet (25) dvolista ili pedeset stranica, uz dodatnu naslovnu ili početnu stranicu. Prema navedenom pregledu Handžićevih rukopisa koji je iscrpno dao Osman Lavić, ovaj rukopis je autograf, a Handžić ga je preliminarno završio u Kairu 1347/1928. godine, međutim, rukopis je “prečišćen i prepisan u Sarajevu 1352/1932. godine.”⁴⁷

Rasprava (*risāla*) ima razuđen sadržaj; temu spolnog samozadovoljavanja Handžić je obradio sa više aspekata. Tako Rasprava uz Uvod (*al-muqaddima*)⁴⁸ ima ukupno dva temeljna poglavlja, prvo (*al-bāb al-awwal*)⁴⁹

43 Na moju zamolbu, ovaj formalni i stručni opis fizičkog stanja rukopisa *Risāla bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* dao mi je mr. sci. Osman Lavić, direktor Gazi Husrev-begove biblioteke, dana 16. novembra 2021. godine. Srdačno mu se zahvaljujem.

44 Usp. Osman Lavić, „Rukopisi Mehmeda Handžića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XIII-XIV, Sarajevo, 1987, str. 37-51.

45 Isto, str. 42.

46 Rasprava, 1a (početna stranica).

47 Rasprava, 3a. Prema Osmanu Laviću, i sam [kairski koncept] “ovog rada se, takođe, nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, br. R = 1351 (Dobrača, *Katalog... II*, str. 605).“ Usp. Osman Lavić, „Rukopisi Mehmeda Handžića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 42, bilj. 10.

48 Rasprava, 3b-5b.

49 Rasprava, 6a-20a.

i drugo (*al-bāb at-tānī*),⁵⁰ sa svojim cjelovitim naslovima na arapskom, koje ćemo u radu navesti. Ta dva poglavlja izložena su unutar nekoliko odjeljaka (*faṣl - fuṣūl*). Domalo kasnije u ovom radu ukratko ćemo spomenuti koji su to glavni odjeljci razloženi unutar ova dva glavna i jedina poglavlja Handžićeve Rasprave.

Kad je posrijedi početak Rasprave⁵¹ koji prethodi Uvodu, uz uobičajene zahvale Bogu, koje su date na desnoj stranici prve dvoliste, Handžić nastavlja sa pobranjem važnih djela, uglavnom iz klasične pravne egzegeze Kur'ana⁵² na koja se oslanjao u pisanju Rasprave.

Ističe da nije jedini koji je oslovio temu onanije. O tome su pisali i mnogi drugi, ali Handžić ukazuje da mu je cilj bio da o ovome dā što cjelovitije djelo koje će po tome biti osobeno i kao takvo prepoznato i smatrano validnim. Objasnjava da je još prije [1928. u Kairu] napisao ovo svoje djelo, ali uočio je da ga treba dopuniti. Nakon što je kritički prepisao i dopunio Raspravu, on čitateljima skreće pažnju da se trebaju oslanjati (*al-i'timād*)⁵³ na ovu (sarajevsku) konačnu verziju koja je, kako smo vidjeli iz podataka koje daju Kasim Dobrača i Osman Lavić, završena 1932. godine. Kako je to i uobičajeno za djela ovakve vrste, Handžić moli dragoga Boga da ga sačuva od grešaka i manjkavosti u pisanju ovoga djela i inače.

Potom, nakon svečanog proslova, slijedi Uvod (*al-muqaddima*) u samu Raspravu. Na gotovo četiri dvoliste rukopisa (3b-6a) Handžić govori o samom fenomenu onanije (*al-istimnā'*), poziva se na Kur'an (sura *al-Wāqī'ah*, 58) da bi korijen riječi *al-istimnā'* objasnio i u kontekstu tzv. visoke etimologije arapskog i kur'anskog vokabulara. U Uvodu Handžić na arapskom daje sve najvažnije termine koji se u literaturi, pisanoj dugi niz stoljeća, koriste za označavanje onanije.⁵⁴

Potom Handžić (na lijevoj stranici pete dvoliste) prelazi na Prvo poglavlje Rasprave (*al-bāb al-awwal: fī ḥukmihā aš-šar'iy*)⁵⁵ koje je, kako se vidi, posvećeno raspravljanju o šerijatskopravnom ili vjerskonormativnom statusu onanije, te mnogim mišljenjima koja su izrečena o ovoj temi. Prvo poglavlje podijeljeno je u sljedeće odjeljke (*fuṣūl*):

1) Stavovi i mišljenja znalaca (*al-'ulamā'*) o spolnom samozadovoljavanju (*الفصل الأول: أقوال العلماء فيها*)⁵⁶;

50 Rasprava, 20a-25b.

51 Rasprava, 1b.

52 Rasprava, 2a-3a.

53 Rasprava, 3a.

54 O toj terminologiji detaljno govorimo domalo kasnije.

55 Rasprava, 6a.

56 Rasprava, 6a i dalje.

2) O dokazima (argumentima) onih koji smatraju da je spolno samozadovoljavanje zabranjeno (الفصل الثاني: في أدلة القائلين بالتحريم)⁵⁷;

3) O dokazima onih koji dopuštaju onaniju (في حجج القائلين) (الفصل الثالث: في حجج القائلين)⁵⁸;

4) O tome kako treba postupiti sa osobom koja se spolno samozadovoljava (الفصل الرابع: فيما يُلزمُ على صاحب الخضضة)⁵⁹;

5) O olakšanjima za one koji prakticiraju onaniju (في الرخصة) (الفصل الخامس: في الرخصة)⁶⁰;

6) O različitim pitanjima koja se odnose na temu onanije (في) (الفصل السادس: في) (أشياء متفرقة تتعلق بالموضوع)⁶¹;

7) O uravnoteženoj prosudbi između onih koji onaniju zabranjuju i onih koji je dopuštaju (في التحكيم بين القائلين بحرمة الاستمناة وبين القائلين) (الفصل السابع: في التحكيم بين القائلين بحرمة الاستمناة وبين القائلين)⁶².

Napominjemo da je na tri dvolisnice Rasprave,⁶³ na širokim marginama rukopisa, dat opširan izvod ili pak Handžićeva elaboracija i prigodno prepričavanje stavova i pogleda o temi samozadovoljavanja tako kako su izloženi u djelu Andaluzanina Ibn Ĥazma (994–1064) pod naslovom *Kitāb al-muḥallā*. Handžić na ovim širokim marginama daje napomenu da je do ovog Ibn Ĥazmova djela došao nekada kasnije te je smatrao za shodno da svoju Raspravu dopiše ili dopuni. Na samom kraju duge bilješke o Ibn Ĥazmovim pogledima na onaniju (9b), Mehmed Handžić je napisao:

وكتبه محمد الخانجي في سنة 1355

[Ovo sve] dopisao je Mehmed Handžić, 1355. godine [po hidžri].⁶⁴

Potom na 20a započinje Drugo poglavlje Rasprave. To Drugo poglavlje naslovljeno je riječima: O književnim dosjetkama i stihovima o temi onanije (الباب الثاني: في نكت أدبية وقطع شعرية تتعلق بالموضوع). Drugo poglavlje izloženo je u samo dva odjeljka:

1) Prvi odjeljak odnosi se na mudronosne priče ili anegdote o onaniji (الفصل الأول: في الحكايات)⁶⁵;

57 Rasprava, 8b i dalje.

58 Rasprava, 15b.

59 Rasprava, 15b-16b.

60 Rasprava, 16b-18a.

61 Rasprava, 18a-18b.

62 Rasprava, 18b-20a.

63 Rasprava, 7b-9b.

64 I ovaj podatak treba imati u vidu, jer govori da se Handžić vraćao revidiranju rukopisa Rasprave u nekoliko navrata.

65 Rasprava, 20a-21b.

2) Drugi odjeljak odnosi se na stihove o ovoj temi (الفصل الثاني: في قطع شعرية)⁶⁶.

3. Terminologija Handžićeve Rasprave

U pisanju rasprave *Bayān al-umanā' fī ḥukm al-istimnā'* ('Objašnjenje pouzdanih o propisima o onaniji') Mehmed Handžić pokazuje visoku učestnost. Gledano iz tradicionalnih nauka tefsira i fikha, Handžić suvereno vlada temama i terminologijom tefsira, posebno nomenklaturom one njegove discipline koja se u arapskim djelima obično naziva *tafsīr āyāt al-aḥkām* (ili vjerskonormativno tumačenje Kur'ana).⁶⁷ Iz Rasprave se vidi da je arapski jezik Mehmeda Handžića jedan *pravi, klasični* arapski, kazan stoljećima njegovanim naučnim idiomom. Osvrnimo se ovdje, makar nakratko, na najvažnije riječi i termine ovog njegova djela o onaniji, one koje se odnose na prakticanje onanije.

Iz same sintagme *ḥukm al-ḥaḍḥaḍa* u značenju 'propis o samozadovoljavanju', a koja se često oslovljava u mnogim klasičnim djelima, vidi se da klasični arapski komentari smatraju da je riječ *al-ḥaḍḥaḍa* najopćenitija, to jest ona je opći pojam (*terminus generalis*) koji označava spolno samozadovoljavanje, onaniju, masturbiranje. To se, također, vidi iz same Rasprave. Naime, Handžić je, kao što smo vidjeli prevodeći ovo njegovo djelo, o temi koju ovdje obrađuje konsultirao veliki broj klasičnih djela koja spadaju u područje 'normativne egzegeze Kur'ana' ili *tafsīr āyāt al-aḥkām*. Otuda u pregledu ključnih riječi Rasprave treba krenuti redosljedom koji je ponudio Handžić u pobrajanju arapskih sinonimnih riječi za *al-ḥaḍḥaḍa* kao *terminus generalis* za onaniju. Ali, prije toga, treba, zajedno sa Handžićem, objasniti šta znači sama riječ *al-ḥaḍḥaḍa*.

(*al-Ḥaḍḥaḍa*).⁶⁸ Riječ ili termin *ḥaḍḥaḍa* ('spolno samozadovoljavanje', 'onaniranje', 'uzbuđenje') tumačena je i stručno tretirana u visoko razvijenoj klasičnoj egzegezi Kur'ana čija djela Handžić precizno pobraja. Tako on postupa kako bi, ne samo u riječi *ḥaḍḥaḍa* već i u drugim riječima koje tumači, raskrio značenja i smislove u vezi sa temom koju obrađuje. Teufik Muftić riječ *ḥaḍḥaḍa* prevodi kao 'uzrujanje', 'uzbuđenje'.⁶⁹ Radi komparacije navodimo *Lexicon Arabico Latinum* Georga Wilhelma Freytaga, koji *ḥaḍḥaḍa*

66 Rasprava, 21b-25b.

67 Iz ove oblasti Mehmed Handžić ostavio je djelo u rukopisu pod naslovom *Tafsīr āyāt al-aḥkām min sūra an-Nisā'* (تفسير آيات الأحكام من سورة النساء) ili 'Tumačenje normativnih ajeta iz sure *Žene*'. Usp. Osman Lavić, „Rukopisi Mehmeda Handžića u Gazi Husrevbegovoj biblioteci“, str. 44.

68 Rasprava, 5a.

69 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 384-385.

prevodi latinskim riječima “Quando aliquis manu operatur, ut semen genitale emittat”,⁷⁰ (približno: ‘kada neko radi [trlja] rukom da bi izazvao, izbacio spolno sjeme’). Iz Handžićeve Rasprave uočava se da se u klasičnim arapskim tefsirskim djelima *ḥaḍḥaḍa* koristila vrlo često kao termin za označavanje ‘spolnog samozadovoljavanja’.

(*al-Istimnā*). U arapskim djelima termin *al-istimnā* se vrlo frekventno navodi kao sinonim riječi *al-ḥaḍḥaḍa* u opširnim tumačenjima ove tematike u klasičnoj egzegezi Kur’ana. Osim što Handžić u Raspravi koristi *istimnā* u značenju ‘samozadovoljavanja’, on koristi i sintagmu *al-istimnā bi al-yad*, ‘spolno samozadovoljavanje rukom’. Prema Teufiku Muftiću, *istimnā* znači ‘onanija, masturbacija, samoblud’.⁷¹ I Georg Wilhem Freytag za riječ *istimnā* daje slično značenje na latinskom: ‘sperma genitale emisit’⁷² – ‘izlučeno spolno sjeme’ ili pak šire prevedeno: ‘izbacivati spolnu spermu’. Osim što detaljno donosi visoku etimološku deskripciju riječi *istimnā* (po metodološkim zahtjevima jezikoslovne discipline *al-ištiqāq al-akbar*, a što se može vidjeti čitanjem Handžićeve Rasprave, on navodi autoriteta az-Zubaydīja (1732–1790), koji za sebe svjedoči da je “nekad ranije napisao [...] spis u kojemu je i jedna rasprava koju [je] nazvao *al-Qawl al-asadd fī ḥukm al-istimnā bi al-yad*” (‘Presudna riječ o propisu koji se tiče onaniranja rukom’).⁷³

(*al-I’timār*).⁷⁴ Ta riječ se, također, pojavljuje kao termin koji označava ‘spolno samozadovoljavanje’, ali rječnici *i’timār* rijetko navode u tom značenju. Muftić ne navodi tu riječ u značenju ‘spolnog samozadovoljavanja’, ali se, ipak, po njegovom rječniku vidi da je *i’timār* srodna sa značenjem riječi *‘umayra* u značenju ‘ruka’, ‘šaka’,⁷⁵ što upućuje na to da jedno od značenja riječi *i’timār* jeste i ‘samozadovoljavanje’ rukom, onaniranje šakom, dlanom. U G. W. Freytaga vidimo da on navodi riječ *i’timār* u vezi sa riječju *‘umayra* u značenju *vola manus* (dlan ruke).⁷⁶

Termin *al-iltāf*⁷⁷ (*al-iltāf?*) u komentatorskoj literaturi također se koristi za onaniju. Riječ *iltāf* (*iltāf*) implicira značenja: “nježnost, ljupkost, finoća, dražesnost...”⁷⁸ I G. W. Freytag daje vrlo slična značenja za ovu riječ; on kaže:

70 *Georgii Wilhelmi Freytagii Lexicon Arabico Latinum* praesertim ex Djeuharii Firuzbediique et aliorum Arabum operibus, I svezak, Librairie du Liban, Bejrut, 1975, str. 495 (dalje: *Lexicon Arabico Latinum*).

71 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 1438.

72 Usp. *Lexicon Arabico Latinum*, IV svezak, str. 214.

73 Rasprava, 2b.

74 Rasprava, 4a.

75 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 1012.

76 Usp. *Lexicon Arabico Latinum*, III svezak, str. 221.

77 Rasprava, 4a.

78 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 1348.

“lenitudo, benignitas...”⁷⁹ Prema Handžiću, nedvojbeno je da se i riječ *alṭāf* (*ilṭāf*) upotrebljava u smislu onanije, sinonimnog je značenja u odnosu na naprijed navedene riječi i termine.

Nadalje, riječ *at-tadlik*⁸⁰ u značenju trljanje, ’utiranje, masaža’,⁸¹ ušla je u komentatorsku literaturu i u značenju onanije, onanisanja. Na takvo značenje Handžić izričito ukazuje kad objašnjava da glagol *dallaka* ima i to značenje (trljati, cimati i sl.).

Iz Rasprave vidimo da Handžić objašnjava i sintagmu *ḡald ‘umayra* u značenju samozadovoljavanja. I Teufik Muftić donosi istu sintagmu u značenju onanije, masturbiranja,⁸² na istom mjestu navodi glagolsku formu *ḡalada ‘umayra* u značenju ’onanirati’, ’masturbirati’.⁸³ G. W. Freytag prevodi sintagmu *ḡald ‘umayra* na latinski riječima ’manu excitavit penem ut semen eiiceret’ (približno: ’podizati rukom penis da bi se izlučila sperma’).⁸⁴

U Raspravi Handžić spominje i druge sintagme koje se odnose na onaniju. To čini u svrhu temeljitog objašnjavanja terminologije koja se o ovoj temi spominje u klasičnim komentarima Kur’ana i drugim vjerskopравnim djelima. Naprimjer, riječi i sintagme *aš-ṣulḡ*,⁸⁵ *ḡarb ibāza*,⁸⁶ *ḡarb ‘umayra*⁸⁷ i *nikāh al-yad*⁸⁸ sintagme su koje, sve odreda, označavaju onaniju, masturbaciju, samozadovoljavanje.

Napomenimo još i da Edward William Lane u svome *Arabic English Lexicon* donosi nekoliko sintagmi koje se odnose na onaniju: *ḡalada ‘umayra*, *al-ḡadḡada*, *al-istimnā’ bi al-yad*, a potom za sintagmu *nakaḡa al-yad* kaže da je “a metonymical phrase”⁸⁹ (ili preneseno značenje za ’oženiti se svojom rukom’, to jest ’onanirati’). U svrhu pojašnjenja sintagme *ḡalada ‘umayra*, E. W. Lane donosi frazu *ḡalada ḡāriyatahū* u značenju: “He lay with his young woman, or female slave” (“on spolno opći sa svojom mladom ženom, ili robinjom”).⁹⁰ Iako na istom mjestu bilježi arapske izraze za onaniju (npr.

79 Usp. *Lexicon Arabico Latinum*, IV svezak, str. 107.

80 Rasprava, 4a.

81 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 452.

82 Isto, str. 229.

83 Isto.

84 Usp. *Lexicon Arabico Latinum*, I svezak, str. 293.

85 Rasprava, 5b.

86 Rasprava, 5b.

87 Rasprava, 5b.

88 Rasprava, 5b.

89 Usp. Edward William Lane, *Arabic English Lexicon*, volume one, New Delhi, 2010, str. 442.

90 Isto.

*i'timār, tadrīk,*⁹¹ *iltāf*), ima se dojam da E. W. Lane ne želi, iz razloga stida, donositi šira objašnjenja značenja tih riječi. Npr. za *al-iltāf* samo kaže da “the similar act of a woman is termed”⁹² (“tako se naziva sličan akt /’ spolnog samozadovoljavanja’ / žene“).

Zanimljivo je napomenuti da Handžić ne koristi sintagmu *al-‘āda as-sirriyya*,⁹³ koja znači ‘onaniranje’ i koja je u arapskom jeziku, napose u dva-desetom stoljeću, postala vrlo frekventna za označavanje spolnoga samozadovoljavanja.

4. Izvori Handžićeve rasprave

Pišući *Risālu* po uzusima klasične tefsirske nauke i njezinih disciplina, Handžić se oslanjao na najpoznatije komentare Kur’ana iz područja pravne egzegeze.⁹⁴ On se poziva na *Aḥkām al-Qur’ān* Abū Bakra ibn al-‘Arabīja, iz malikijske pravne škole,⁹⁵ potom na *Rūḥ al-ma‘ānī* Šihābuddīna al-Ālūsīja⁹⁶ i *al-Baḥr* Abū Ḥayyāna,⁹⁷ kao i na djelo *an-Nahr al-mādd min al-baḥr* istog autora. Iz Rasprave se vidi da je Handžić bio sklon da konsultira i komentare Kur’ana opće naravi, kao što su, na primjer, *Tafsīr* al-Ḥāfiẓa Ibn Kaṭīra,⁹⁸ *Tafsīr* al-Ḥāfiẓa Ibn al-Ġarīra.⁹⁹ Iako je tefsirska nauka Handžiću bila središnje uporište u njegovom obrazovanju, u pisanju Rasprave od djela hadisa konsultirao je *Kašf al-ġumma* ‘Abdulwahrāba aš-Ša‘rānīja¹⁰⁰ i *at-Tanbīh* Abū al-Layṭa

91 Usporedi i kod Handžića, Rasprava, 4a.

92 Usp. Edward William Lane, *Arabic English Lexicon*, str. 442.

93 Usp. Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 1028.

94 Handžić u svojoj Raspravi (2a-3a) pobraja najznačajnija djela koja je koristio u svrhu pisanja rada o ovoj temi.

95 Abū Bakr Ibn al-‘Arabī (Sevilja, 1076 – Fez, 1148), poznati komentator Kur’ana. Ne treba ga brkati sa Muhyiddīnom Ibn ‘Arabījem (1165–1240), slavnim mistikom.

96 Šihāb ad-Dīn /Šihābuddīn/ al-Ālūsī (umro 1854), poznati komentator Kur’ana iz slavne porodice al-Ālūsī u Bagdadu. U njegovom tefsiru *Rūḥ al-ma‘ānī* prisutne su i početne reformatorske ideje devetnaestog stoljeća.

97 Abū Ḥayyān al-Ġarnāfī (1256–1344), poznati andaluzijski komentator Kur’ana, glavno djelo iz te oblasti mu je *Tafsīr al-Baḥr al-muḥīṭ*.

98 Abū al-Fiḍā ‘Imād ad-Dīn Ismā‘īl ibn ‘Umar ibn Kaṭīr al-Qurašī (1300–1373). Općenito je poznat pod imenom Ibn Kaṭīr, živio je u Damasku, njegov komentar Kur’ana je *Tafsīr al-Qur’ān al-‘aẓīm*.

99 Abū Ġa‘far Muḥammad ibn Ġarīr at-Tabarī (839–923), komentator Kur’ana i historičar. Napisao je voluminozni komentar Kur’ana pod naslovom *Ġāmi‘ al-bayān ‘an ta’wīl āyi al-Qur’ān*. Živio je u Bagdadu i mnogim gradovima u područjima današnjeg Iraka i Irana.

100 ‘Abdulwahrāb aš-Ša‘rānī (1492–1565), egipatski šafijski učenjak tradicionalnog i mističkog usmjerenja. Osnovao je sufijski red koji se naziva *aš-ša‘rāniyya*.

as-Samarqandīja¹⁰¹, te povremeno neka druga, ali ne intenzivno. Definitivno se može kazati da tefsirska djela odnose prevagu u Raspravi, kao i to da je vrlo širok opseg šerijatskopравnih (ili vjerskopравnih) djela ili knjiga fikha na koja se Handžić poziva u Raspravi. Naprimjer, oslanja se na *Šarḥ az-Zayla* ‘*ala al-Kanz*,¹⁰² na *ad-Durr al-muḥṭār*¹⁰³ kao i svojevrsni natkomentar na to djelo pod naslovom *Radd al-muḥṭār*.¹⁰⁴ Od šerijatskopравnih djela Handžić se još poziva i na nekoliko (nat)komentara koji su obično poznati pod skupnim naslovom *Šurūḥ al-Hidāya*¹⁰⁵ – tu spada nekoliko natkomentara ili *šurūḥa*, kao što su: *al-‘Ināya*¹⁰⁶, *al-Kifāya*¹⁰⁷ i *Fath al-qadīr*¹⁰⁸. Iako je Handžić hanefija u fikhu, on se nije oslanjao samo na djela iz hanefijske pravne škole, već je, kako sām kaže, konsultirao i djelo *al-Muḥaddab* Abū Ishāq aš-Šīrāzīja,¹⁰⁹ koji je učenjak šafijske škole, kao i *ar-Rawḍ al-murbī* ‘Manšūra b. Yūnusa b. Šalāḥuddīna b. Ḥasana b. Idrīsa al-Buhūtīja al-Ḥanbalīja, autoriteta hanbelijske škole te, napokon, *Badā’i’ al-fawā’id* od Ibn al-Qayyima,¹¹⁰ a potom i *Hikma at-tašrī*’ od al-Ġirġāwīja.¹¹¹

Autor Rasprave koristio je i mnoga jezikoslovna djela, a spominje ona najpoznatija: *Lisān al-‘Arab* od Ibn Manzūra,¹¹² *al-Qāmūs* od Maġda al-

101 Abū al-Layṭ as-Samarqandī (puno ime Naṣr b. Muḥammad b. Aḥmad b. Ibrāhīm b. al-Ḥaṭṭāb), poznat i kao ‘Imām al-Hudā’ (umro 983) znamenit, također, i kao pravnik i sufijski u oblastima Transoksidijane.

102 *Az-Zayla*’ (Faḥruddīn ‘Utmān ibn ‘Alī az-Zayla’), hanefijski učenjak iz oblasti gdje je današnja Somalija, dugo godina živio u Kairu, umro 1342, glavno djelo mu je *Tabyīn al-Haqā’iq šarḥ Kanz ad-daqa’iq*, u nauci *fiqha* ovo djelo je poznato kao *Šarḥ az-Zayla*’.

103 Djelo *ad-Durr al-muḥṭār* iz hanefijskog prava napisao je Imām Muḥammad ‘Alā’ ad-Dīn Haskafī (umro 1070. po hidžri).

104 Puno ime ovog djela je *Radd al-muḥṭār ‘alā ad-Durr al-muḥṭār*, napisao ga je hanefijski pravnik Ibn ‘Abīdīn u 18. stoljeću.

105 Djelo *al-Hidāya fī šarḥ bidāya al-mubtadī* napisao je Burhānuddīn al-Fargānī al-Marġīnānī (umro 1197), hanefijski pravnik. Djelo *al-Hidāya* spada u red najslavnijih djela hanefijske jurisprudencije uopće.

106 Komentar na djelo *al-Hidāya* pod naslovom *al-‘Ināya* napisao je Akmaluddīn al-Bābartī.

107 Komentar na djelo *al-Hidāya* pod naslovom *al-Kifāya fī šarḥ al-Hidāya* napisao je ‘Umar b. Aḥmad Taġ aš-Šarī’a, a u nekim djelima kao autor spominje se Ġalāluddīn al-Ḥawārizmī.

108 Djelo *Fath al-qadīr* – o kojem je ovdje riječ – napisao je Kamāl b. al-Hummām.

109 Abū Ishāq aš-Šīrāzī (umro 1083), pravnik šafijske škole, napisao je djelo iz prava *al-Muḥaddab*.

110 Ibn Qayyim al-Ġawziyya (1292–1380), pravnik hanbelijske škole; djelo *Badā’i’ al-fawā’id* je multidisciplinarni naravi, ali se bavi mnogim pravnim temama i pitanjima.

111 Al-Ġirġāwī (Šayḥ ‘Alī Aḥmad al-Ġirġāwī), puni naslov djela na koje se poziva Handžić je *Hikma at-tašrī’ wa falsafatuh*.

112 Ibn Manzūr (Muḥammad ibn Mukarram ibn ‘Alī ibn Aḥmad ibn Manzūr, 1233–1312), porijeklom je iz Tunisa. Jedan od najvećih jezikoslovaca arapskog jezika, slavan je po rječniku *Lisān al-‘Arab*.

Fīrūzābādīja,¹¹³ kao i natkomentar na ovo djelo pod naslovom *Tāğ al-‘arūs* od Murtaḏā az-Zubayḏīja.¹¹⁴ Konsultirao je i *al-Miṣbāḥ* od al-Fayyūmīja,¹¹⁵ slavnog *Asās al-balāga* od az-Zamaḥṣarīja¹¹⁶ itd. Od djela koja su iz književnosti Handžić se služio djelom *Muḥāḏara ar-Rāğib*,¹¹⁷ zatim aš-Šurayšīyevim¹¹⁸ komentarom al-Ḥarīrījevih¹¹⁹ *Maqāmāta*, kao i drugim djelima.

5. O vjerozakonskom statusu onanije (prikaz Prvog poglavlja)

Kao što smo u dosadašnjim kratkim uvodnim napomenama vidjeli, težište Rasprave Handžić je izložio u dva glavna poglavlja. Prvo je posvetio 'šerijatskim propisima o onaniji' (الأول في حكمها الشرعي), a drugo 'mudronosnim pričama, anegdotama i stihovima' o onaniji (الثاني في نكت أدبية و قطع شعرية تتعلق) (بالموضوع). Prvo poglavlje u Raspravi kako obimom tako i značajem znatno i višestruko nadmašuje Drugo poglavlje. Kao 'ālim izvrsno upućen u tradicionalne nauke islama, Handžić je bio svjestan da se ovom Raspravom upušta u jednu široku oblast tumačenja vjerozakona (*šarī'a*), to jest u poglede i propise o statusu tijela u islamu, dužnosti čovjeka prema svome i tijelu drugih, te deliktima, kao i tabuima u pogledu moralnog i fizičkog integriteta tijela, a time i integriteta čovjeka (muška ili ženska). Otuda Handžić oslovljava legalnost ili ilegalnost samozadovoljavanja. S jedne strane, autor Rasprave je itekako svjestan da Božanska riječ Kur'ana poziva ljude da se začude nad čudom stva-

113 Mağduddīn al-Fīrūzābādī (1329–1415) ili al-Fayrūzābādī, porijeklom iz Irana, školovao se u Širazu, Bagdadu i Damasku.

114 Muḥammad Murtaḏā az-Zubayḏī (1732–1790), poznati jezikoslovac.

115 Aḥmad b. Muḥammad b. 'Alī al-Fayyūmī (umro oko 1368), glavno djelo mu je *al-Miṣbāḥ al-munīr*, u biti rječnik šerijatskopravne terminologije.

116 Abū al-Qāsim Maḥmūd ibn 'Umar az-Zamaḥṣarī (1075–1144), poznati komentator Kur'ana, porijeklom Iranac, bio je hanefijski pravnik i racionalistički mu'teziljski orijentiran 'ālim. Njegovo najpoznatije djelo je tafsīr *al-Kaššāf 'an ḥaqā'iq at-tanzīl wa 'uyūn al-aqāwīl fī wuḡūḥ at-ta'wīl*, gdje ima veliki broj mu'teziljskih teorija, izlaganja i pogleda.

117 Misli se, vjerovatno, na djelo *Muḥāḏara al-udabā'* od ar-Rāğiba al-Iṣfahānīja (umro 1108). Al-Iṣfahānī je poznat kao klasični iranski jezikoslovac i komentator Kur'ana, slavan je postao po svome djelu *Mu'ğam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, klasičnom arapsko-arapskom rječniku Kur'ana.

118 Aš-Šurayšī (Kamāluddīn Abū al-'Abbās Aḥmad b. 'Abd al-Mu'min al-Qaysī, 1162–1223), živio u Španiji u mjestu Šurayš.

119 Al-Ḥarīrī (Abū Muḥammad al-Qāsim ibn 'Alī ibn Muḥammad ibn Uṭmān, 1054–1122), rodio se, živio i umro u Basri (Irak), svojim djelom *Maqāmāt* (stilom mješavina proze i poezije) proslavio se diljem svijeta.

ranja. “A zašto vi ne pogledate (vidite li vi, ljudi) sjeme koje izbacujete?!¹²⁰ Kao da ovaj ajet otvara put umnim ljudima da se bave pitanjem čovjekove spolnosti (*al-ğinsāniyya* - الجِنْسَانِيَّةُ), između ostalog i onanije i sl., te Handžić navodi to mjesto iz Kur’ana kako bi preduprijedio – to se očito vidi – prigovore kritičara da je nedolično baviti se onanijom, masturbiranjem i spolnim samozadovoljavanjem na naučan, komentatorski i vjerskopravni način.

Pišući Raspravu po uzusima tradicionalnih islamskih nauka, Handžić navodi respektabilan broj mišljenja poznatih ljudi o pitanju onanije. Tako on (u Prvome odjeljku Prvog poglavlja navodi Ibn ‘Abbāsa¹²¹ koga su konsultirali o vjerskopravnom statusu onanije ili *al-ḥadḥaḍa*, a njegov odgovor bio je:

“Onanija je bolja od bluda, a oženiti robinju bolje je od onanije!”¹²²

Nedaleko od ovog mjesta u Raspravi, objašnjavajući da je onanija “riječ koja dolazi od imena Onan“, Handžić kaže:¹²³

“Zapadnjaci povezuju [onaniju] s nekim čovjekom po imenu Onan, pa kažu odatle onizam [onanija]. Međutim, u Tori se navodi da je ova osoba [Onan] vadila svoj ud [iz vagine] prilikom ejakulacije [prije ejakulacije], a ne govori se da se samozadovoljavao. Pa se Bog na njega rasrdio jer nije zasnovao poroda. Vidi *Knjigu Postanka [Postanje]*, 38:6-10.”¹²⁴

U izlaganju dalje Handžić navodi mnoga mišljenja tradicionalnih autoriteta koja su, naravno, različita, a vrlo često i oprečna, o vjerskopravnom statusu onanije. Za pravnika Ibn al-‘Arabīja (treba ga razlikovati od slavnoga mistika Ibn ‘Arabīja koji je umro 1240. godine) navodi da je rekao:

“To je *ḥaqq* [tj. pravo rješenje je zabraniti onaniju] za koju ćemo [ako je budemo prakticirali] pred Bogom odgovarati!”¹²⁵

120 Usp. Rasprava, 3b. Handžić se ovdje poziva na Kur’an, sura *al-Wāqī‘a*, 58.

121 ‘Abdullāh ibn ‘Abbās (619–687), također poznat i kao Ibn ‘Abbās, amidžić je Božijeg poslanika Muhammeda, a. s. Jedan od drugova Božijeg Poslanika koji je najpoznatiji u tumačenju Kur’ana. Njegov komentar *Tanwīr al-miqbās min tafsīr [sayingidinā] Ibn ‘Abbās* poznat je kao kompendijum iz kasnijih vremena, u kojem su od njegovih simpatizera sakupljena ili kompilirana predanja koja se vezuju za njega i njegovo tumačenje Kur’ana.

122 Rasprava, 5a, također usp. 6a-6b.

123 Rasprava, 5b-6a.

124 Ovim Mehmed Handžić ukazuje na sljedeće retke iz Biblije (*Postanak/Postanje*, 38:6-10):

“Juda oženi svoga prvorodenca Era djevojkom kojoj bijaše ime Tamara. Ali Judin prvorodenac Er uvrijedi Jahvu, i Jahve ga pogubi. Tada reče Juda Onanu: “Priđi k udovici svoga brata, izvrši prema njoj djeversku dužnost i tako očuvaj lozu svome bratu!” Ali Onan, znajući da se sjeme neće računati kao njegovo, ispuštaše ga na zemlju kad god bi prišao bratovoj udovici, tako da ne dade potomstva svome bratu. To što je činio uvrijedilo je Jahvu, pa i njega [Onana] pogubi.“ Navedeno prema *Biblija*, izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974, str. 30.

125 Rasprava, 6a.

S druge strane, Aḥmad ibn Ḥanbal je,¹²⁶ navodi Handžić, iako revnostan u svojoj pobožnosti, dozvoljavao spolno samozadovoljavanje (*yağūzuhā* – يجوزها).¹²⁷ Takvo mišljenje imao je isprva i aš-Šāfi‘ī,¹²⁸ ali taj stav kasnije sām je opozvao.¹²⁹ Već spominjani ‘Abdullāh ibn ‘Abbās je, prema Handžićevim navodima, imao razumijevanje za nekog mladića koji mu je rekao da osjeća “snažnu požudu”, “silni libido” (*ḡulmatan šadīdatan*) te da “trlja svoj ud sve dok ne ejakulira”.¹³⁰

Na ovo mu je Ibn ‘Abbās kazao: “To [da se samozadovoljavaš] bolje je od bluda” (*huwa ḥayrun min az-zinā* – هو خير من الزنا).¹³¹ Potom Handžić konsultira Ibn Ğurayḡa¹³² koji je o onaniji pitao ‘Aṭā’a,¹³³ na što mu je ‘Aṭā’ odgovorio:

“*Makrūh* je/pokuđeno je [onanirati]. Čuo sam da će neki ljudi biti proživljeni sa trudnim rukama, smatram da su to oni koji su se spolno samozadovoljavali!”¹³⁴

Handžić potom¹³⁵ navodi nekoliko autoriteta koji su smatrali da je onanija zabranjena, naprimjer Sa‘īda b. Ğubayra,¹³⁶ Muḥammada ibn al-Ḥakama (koji je tvrdio da je “čuo Ḥarmalu ibn ‘Abdul‘azīza¹³⁷ da je rekao: “Pitao sam Mālika¹³⁸ o čovjeku koji se samozadovoljava, pa je [Mālik] proučio ajete: “...i koji svoja spolovila čuvaju...” pa do: [a koji traže preko toga] eto takvi su

126 Aḥmad ibn Ḥanbal (780–855), pravnik, tradicionalista, asketski pobožan, osnivač jedne od pravnih škola u sunijskom islamu. Živio i umro u Bagdadu.

127 Rasprava, 6a.

128 Imām Abū ‘Abdullāh Muḥammad ibn Idrīs aš-Šāfi‘ī (767–820), osnivač jedne od četiri velike pravne škole ahli as-sunnata wa al-ḡamā‘ata (većinske muslimanske zajednice). Živio u Medini, Mekki, Jemenu, Iraku.

129 Rasprava, 6a.

130 Rasprava, 6b.

131 Rasprava, 6b.

132 ‘Abd al-Malik b. ‘Abd al-‘Azīz ibn Ğurayḡ (umro 768) pripada trećoj generaciji islamskih učenjaka, rođen je u Mekki, poznat po svojim predanjima u tefsiru, značajan u tzv. Mekkanskoj školi tumačenja Kur’ana.

133 ‘Aṭā’ ibn Abī Rabbāḥ (653–752), rođen u Jemenu, umro u Mekki, poznat kao komentator Kur’ana iz druge generacije učenjaka islama (one koja je naslijedila drugove Božijeg Poslanika – *aṣḥāb/ṣaḥāba*).

134 Rasprava, 6b.

135 Usp. Rasprava, 6b.

136 Sa‘īd b. Ğubayr (665–714), poznat i kao Sa‘īd b. Ğubayr Abū Muḥammad, znameniti komentator Kur’ana iz druge generacije islamskih učenjaka. Rođen je u Kufi u Iraku, prenosio je predanja od ‘Abdullāha ibn ‘Abbāsa.

137 Ḥarmala ibn ‘Abdul‘azīz ibn ar-Rabī‘ pripada poznatim ranim prenositeljima islamske tradicije (*ḥadīṭ*).

138 Mālik ibn Anas (711–795), poznati pravnik i učenjak, živio u Medini, osnivač malikijske pravne škole.

pregonitelj!”¹³⁹

Štaviše, Handžić navodi da su neki znalci izjavili:

“Spolno samozadovoljavanje je kao da čovjek sam sa sobom spolno opći!”¹⁴⁰

U pisanju Rasprave Handžić je odmjeran, on nudi dosta različitih podataka i informacija koje nisu orijentirane u jednom smjeru. On postupa u skladu sa pravilom tradicionalne islamske naučne metodologije “neka se čuje i druga strana”. Tako navodi ar-Rāgiba¹⁴¹ koji se, opet, poziva na predanje “jednog od dvojice drugova Abū Ḥanīfīnih,¹⁴² to jest ili Abū Yūsufa¹⁴³ ili Muḥammada [da je /jedan od njih/ rekao]:¹⁴⁴

“Nema zapreke u tome da onaj [muškarac] koji je prisiljen [navalom spolne požude] uzme [dio platna] svile i da svoj ud njome trlja dok ne izbaci sjeme.”¹⁴⁵

Potom u Raspravi slijede stavovi i mišljenja o onaniji, koje Handžić navodi kako slijedi:

139 Handžić navodi suru *al-Mu'minūn*, 5-7. Cjeloviti prijevod toga mjesta glasi:

*“i koji svoja spolovila čuvaju,
osim od žena svojih
ili od onih koje posjeduju njihove desnice,
eto, takvi neće biti ukoreni!”*

140 Rasprava, 7a.

141 Handžić ovim ukazuje na ar-Rāgiba al-Iṣfahānīja (umro 1108). Usp. bilješku 117.

142 Abū Ḥanīfa (Ebū Ḥanīfe, 699–767), poznat i po imenu Nu'mān ibn Ṭābit Abū Ḥanīfa, osnivač hanefījske pravne škole. Živio uglavnom u Kufi i Bagdadu (Irak), bio je Iranac. Poznat po svojim teološkim i pravnim djelima. Njegova pravna škola islama najraširenija je među muslimanima.

143 Abū Yūsuf (umro 798), poznat pod punim imenom kao Ya'qūb ibn Ibrāhīm al-Anṣārī [Abū Yūsuf], učenik i sljedbenik Abū Ḥanīfe.

144 Muḥammad (749–805), poznat i kao Muḥammad aš-Šaybānī, učenik i sljedbenik Abū Ḥanīfe. Smatra se da je dao prve koncepcije muslimanskog međunarodnog prava.

145 Rasprava, 7a. Handžić sa lijeve strane ovog teksta (Rasprava, 7a), na margini, u samom vrhu dopisuje riječi: “Vidi *Fatāwā* od Ibn Taymiyye, sveska I, str. 62”, dok ispod ove bilješke kaže sljedeće:

“U djelu *Muḥtārāt an-nawāzil* od autora djela *al-Hidāya* [od al-Marginānīja], u odjeljku o tome šta kvari post, a šta ga, opet, ne kvari, te gdje je potrebno izvršiti *al-kaffāra* [kompenzaciju, napaštanje], stoji sljedeće: “Mladić postač rukom se nadraži i ejakulira, za takvog Muḥammad ibn Salāma i *faqīh* Abū al-Layṭ kažu: “Pokvaren mu je post i treba ga nadoknaditi.” A neki tvrde da ga ne treba napostiti, već da mu je to djelo *makrūh* [pokuđeno], i njime čini grijeh i to [tek] ako ustraje vršeci to djelo. Pitali Abū Ḥanīfu o ovome, pa je on kazao: “Glava za glavu (tj. isto za isto, napostiti dan za dan, bez obaveze *kaffāre*)”. A neki tvrde da će [ovakva osoba koja se samozadovoljava] biti nagrađena ukoliko se boji da bi zbog požude mogla počinuti neki drugi, teži grijeh. Od aš-Ša'bija se prenosi da samozadovoljavanje nije *makrūh* [pokuđeno]. Kraj citata. Preuzeto iz rukopisnog primjerka u momemu vlasništvu.” [Napomena]: Maḥmad al-Ḥānḡī (Mehmed Handžić).

1) “da je spolno samozadovoljavanje bolje od spolnog općenja/braka sa robinjom”;¹⁴⁶

2) da je Ibn al-‘Arabī tvrdio: “Brak sa robinjom, pa makar bila i nevjerkinja, po mišljenju znalaca, bolji je od samozadovoljavanja, premda ima onih koji kažu da je samozadovoljavanje također dopušteno”;¹⁴⁷

3) da je ‘Amr ibn Dīnār¹⁴⁸ smatrao “da je samozadovoljavanje olakšica”;¹⁴⁹

4) da je al-Fanğadīhī¹⁵⁰ izjavio: “Čuo sam al-Ḥāfīza Abū al-‘Alā’a¹⁵¹ da kaže: “Samozadovoljavanje je, po gledištu Imāma Aḥmada [ibn Ḥanbala], dopušteno onome koga nadvlada požuda toliko da se boji za sebe da će počiniti blud”;¹⁵²

5) da je Ibn al-Qayyim, pozivajući se na Ibn ‘Aqīla,¹⁵³ ustvrdio: “Kada čovjek bude u mogućnosti da se oženi, ili da se oženi robinjom, zabranjeno mu je spolno samozadovoljavanje rukom”;¹⁵⁴

6) da je Imam Aḥmad [ibn Ḥanbal] imao fleksibilan stav prema ženama koje (u odsustvu muža) nadvlada požuda, da je takvima “dopušteno da upotrijebe *al-ukarbanğ*”, sve to s ciljem izbjegavanja bluda“.¹⁵⁵ I tako dalje.

U Raspravi Handžić navodi respektabilan broj autoriteta i njihovih tumačenja ajeta sure *al-Mu’minūn*, 7:

“A koji traže [seksualnih odnosa] preko toga [izvan braka sa ženama i braka sa robinjama], takvi su pregonitelji.“

Manje ili više, Handžić je oslovio (ne samo u vezi sa tumačenjem ajeta 7 sure *al-Mu’minūn*) sva važna mišljenja i stavove klasičnih autoriteta o onaniji. Privodeći kraju dionicu u ovom odjeljku gdje spominje neke islamske autoritete koji su na prakticiranje onanije gledali fleksibilnije, Handžić obazrivo podsjeća na jedno važno pitanje: naime, da li se prakticiranje onanije oslovljava u predanjima Božijeg poslanika Muhammeda, a. s. O tome Handžić vrlo kratko kaže:

146 Rasprava, 7a.

147 Rasprava, 7a.

148 ‘Amr ibn Dīnār (umro 744), rođen u Mekki, gdje je proveo gotovo cijeli život. Prenio je mnoga predanja od ‘Abdullāha ibn ‘Abbāsa. Za potonje generacije islamskih učenjaka ‘Amr ibn Dīnār je jedan od velikih autoriteta.

149 Rasprava, 7a.

150 Al-Fanğadīhī, ‘Abdurrahmān b. Muḥammad b. ‘Abdurrahmān al-Ḥağiyān, hanbelijski *faqīh* i *muḥaddīṭ* iz 6. stoljeća po hidžri.

151 Al-Ḥāfīz Abū al-‘Alā’ al-Hamadānī, hanbelijski *‘ālim*, poznavalac hadisa, kiraeta i arapskog jezika. Bio je veoma poštovan u svim krajevima, čak i kod stanovnika Havarizma, koji su inklinirali mu’tazilizmu. Umro je 569. H.

152 Rasprava, 7a.

153 Ibn ‘Aqīl, Abū al-Wafā ‘Alī b. ‘Aqīl b. Aḥmad al-Bağdādī, hanbelijski pravnik, dobar poznavalac historije, tefsira, hadisa i fikha. Umro je 513/1119. godine u Bagdadu.

154 Rasprava, 7b.

155 Rasprava, 8a.

“Prenosi se da su ashabi prakticirali onaniju kad su bili u bitkama i vojnim pohodima...”¹⁵⁶

Na tragu toga Handžić na ovom mjestu ne navodi predanja da su za onaniranje “za vrijeme bitaka i vojnih pohoda” ’korištena pomagala’.¹⁵⁷ Ono što Handžić ovdje spominje jeste pitanje onanije ’putem zamišljanja svoje žene’ ili ’svoje vjenčane robinje’, te se poziva na neke autoritete koji su takvo što tolerirali, sve u cilju izbjegavanja većeg zla ili većeg grijeha, to jest bluda i razvrata.¹⁵⁸

Ali, Handžić napominje da je pri prakticiranju onanije pokuđeno “zamišljati mladića ili tuđu ženu, jer to vodi pobuđivanju strasti onim što je zabranjeno (*bi al-ḥarām*) i što podstiče na njega [na ono što jeste *ḥarām*].”¹⁵⁹

Handžić u Raspravi ne krije ništa do čega je došao u klasičnim islamskim djelima o pitanju samozadovoljavanja, on ne izbjegava spomenuti ni mnoge, rekli bismo, ’perverzne stvari’ u vezi sa onanijom, naime [one vrste spolnog nadraživanja tako] da se [ako se]:

“izdubi rupa u lubenici, ili tijestu, ili u zemlji, ili [da se od kože napravi] rupa u kipu ili komadu loja pa u to uvlači [spolni organ], [dakle, kad je posrijeđi korištenje tih određenih spolnih pomagala], o svemu tome treba prosuđivati onako kako smo prethodno detaljno objasnili.”¹⁶⁰

U načelu, teško je iz ovoga vidjeti da li Handžić smatra dopuštenim korištenje svega spomenutog u svrhu onanije, po analogiji dopuštenja *al-ukarbanġa* za ženu.

Objašnjenje na koje Handžić ovdje upućuje ili aludira može se uzeti jednim svojevrsnim pretežnim mišljenjem – *al-qawl ar-rāġih*, to jest da je samozadovoljavanje nekada *makrūh*, ali ako će ono odvratiti od većeg zla ili većeg grijeha, onda je osobama sa snažnim libidom prakticiranje tog *makrūha* bolje od zapadanja u blud.

Također, kako se vidi iz drugih dijelova Handžićeva rukopisa, na onaniju on ponekada ukazuje kao na strogo zabranjen čin onima koji su oženjeni, to jest koji su u braku sa vjenčanom suprugom/suprugama ili (u davnim stoljećima) vjenčanom robinjom/robinjama. Obje ove dimenzije vjerozakonskog tretiranja onanije, to jest da je ona nekada i nekima *makrūh*, a nekada i nekima *ḥarām*, treba imati u vidu da bi se valjano pročitala i razumjela cjelina Rasprave. U narednom poglavlju rada oslovićemo Handžićeva shvatanja kada je i kome je onanija *ḥarām*.

156 Rasprava, 8a.

157 Rasprava, 8a.

158 Rasprava, 8a.

159 Rasprava, 8a-8b.

160 Rasprava, 8b.

6. O stavovima onih koji smatraju da je onanija zabranjena

Dakle, jedna itekako važna i opsežna dionica Rasprave posvećena je klasičnim autoritetima i njihovim stavovima koji onaniju zabranjuju. Manje ili više, fokus ovog Drugog odjeljka Prvog poglavlja u Raspravi je na valjanom tumačenju ajeta 7 sure *al-Mu'minūn*:

“A koji traže [spolnih odnosa] preko toga [izvan braka sa vjenčanim ženama i vjenčanim robinjama], takvi su pregonitelji!”

Handžić kaže da veliki broj islamskih autoriteta smatra da se taj redak Kur'ana odnosi izričito na strogu zabranu onanije. Posve je razumljivo zašto autor donosi mišljenja šta u Kur'anu znači riječ 'pregonitelji' u spolnim odnosima i praksama (*al-ʿādūn*). Handžić je izričit, imajući u vidu navedeni ajet, da autoriteti koji zabranjuju onaniju tvrde sljedeće:

“A ovi pregonitelji jesu silnici koji prekoračuju granicu.

Ovaj kur'anski ajet ne dozvoljava spolno uživanje osim sa suprugom i vjenčanom robinjom”.¹⁶¹

Handžić, potom, pobraja autoritete koji su tako tumačili ajet 7 sure *al-Mu'minūn* i tvrdi da su takvog opredjeljenja bili Mālik ibn Anas, Abū al-Faṭḥ Muḥammad ibn 'Alī ibn Muṭī' al-Qušayrī ibn Daqīq al-'Īd¹⁶² i mnogi drugi.

S ovim u vezi Handžić se referira i na velikog tefsirskog autoriteta Ibn Ğarīra at-Ṭabarīja, koji se, opet, u svome komentaru Kur'ana pozvao na mišljenje 'Abdullāha Ibn 'Abbāsa, koji je, navodno, prema ovom predanju, rekao:

“Bog je zadovoljan da [muževi] prilaze svojim suprugama i vjenčanim robinjama, a Njegove [Božije] riječi “...a koji traže preko toga...” (*al-Mu'minūn*, 7) znače: a ko svome spolovilu traži spolno općenje mimo svoje supruge i vjenčane robinje, takvi su oni koji pregone [to jest prestupaju] preko granice Božije, [to su] oni koji prelaze preko onoga što im je Bog dozvolio da bi stigli do onoga što im je On zabranio.”¹⁶³

Handžić i ovdje, slijedeći metodološki zahtjev 'neka se čuje i druga strana', navodi veliki broj mišljenja i stavova onih autoriteta koji zabranu ili strogo *haramski status* onanije dokazuju hadisom:

“Proklet je onaj koji spolno opći sa (vlastitom) rukom”.¹⁶⁴

161 Rasprava, 8b.

162 Usp. Rasprava, 9a. Spomenuti Ibn Daqīq al-'Īd (1228–1302) bio je znameniti pravnik, cijenjen i od šafi'ijske i od malikijske pravne škole, porijeklom iz Hidžaza, djelovao u Egiptu (Kairu, gdje je i umro).

163 Rasprava, 12a.

164 Rasprava, 13a.

Handžić odmah spominje Ibn al-Hummāma¹⁶⁵ koji je tvrdio: 'Učenjaci [*al-mašāyih*] ga [ovaj maločas navedeni hadis] spominju, ali nisu pojasnili njegov izvor niti stepen vjerodostojnosti.' Prema Handžiću, "pojedini učenjaci, kao argument zabrane [onanije] navode [jedan drugi] hadis koji se prenosi od Anasa b. Mālīka" (وبعضهم بحديث روي عن أنس ابن مالك).¹⁶⁶ Lanac prenositelja tog hadisa je sljedeći: "Alī b. Tābit al-Ġazarī od Maslame b. Ġa'fara, on od Ḥassāna b. Ḥumayda, a ovaj od Anasa b. Mālīka da je Vjerovjesnik, a. s., rekao..."¹⁶⁷ Riječi tog hadisa Handžić navodi u sljedećoj verziji:

"Sedmericu Bog neće ni pogledati na Sudnjem danu, niti će ih očistiti niti sastaviti sa činiteljima (dobra), nego će ih u vatru uvesti među prvima, izuzev ako se pokaju; a ko se pokaje, Bog će mu pokajanje primiti: 1) onoga koji opći sa svojom rukom, 2) onoga koji čini i 3) kojemu se čini homoseksualni čin, 4) notornog alkoholičara, 5) onoga koji udari/udara svoje roditelje tako da pomoć zatraže, 6) onoga koji uznemirava svoje komšije pa ga zbog toga proklinju i 7) onoga koji spolno opći sa suprugom svoga komšije."¹⁶⁸

Handžić smatra da je ovaj navedeni hadis po svome statusu "ġarīb – neobičan",¹⁶⁹ navodi razloge zašto autoriteti ovo predanje smatraju 'neobičnim', potom na temelju drugih autoriteta donosi mišljenja 'za i protiv' prihvatanja ovog predanja itd.¹⁷⁰, k tome tvrdi da ga je zabilježio i al-Bayhaqī¹⁷¹ u svom djelu *Šu'ab al-īmān*¹⁷² itd. Nakon što je uz pomoć velikog broja izvora propitao valjanost navedenog predanja 'o sedam osoba koje Bog neće pogledati na Sudnjem danu', Handžić kratko kaže:

"Kako god, ovaj hadis [o zabrani onanije] je slab, ne može se koristiti kao argument, ali se može navoditi kao dodatna indikacija u kontekstu podvođenja masturbacije pod značenje sintagme "ono što je preko toga", kako to spominje al-Ḥāfiẓ ibn Kaṭīr u svom *Tafsīru*."¹⁷³

165 Radi se, vjerovatno, o Kamāluddīnu Ibn al-Hummāmu (1388–1457), egipatskom hanefijskom pravniku, u 'aqā'idu je bio maturidijskog pravca. Bio je i ostao istaknuti *faqīh*.

166 Rasprava, 13a.

167 Rasprava, 13a.

168 Rasprava, 13a-13b.

169 Rasprava, 13b.

170 Rasprava, 13b (vidi i 14a).

171 Puno ime je Abū Bakr b. Muḥammad b. Ḥusayn b. 'Alī b. Mūsā al-Bayhaqī (994–1066). Porijeklom je Iranac, pripadao šafi'ijskoj pravnoj školi, u 'aqā'idu je slijedio eš'arijsku teologiju.

172 Rasprava, 13b.

173 Rasprava, 14a (vidi i 14b).

Ipak, Handžić se još jednom vraća ovom hadisu, tvrdi da 'to predanje ima i drugi lanac prenosilaca'¹⁷⁴ koji spominje Abū al-Layṭ Naṣr b. Muḥammad b. Ibrāhīm as-Samarqandī u svom djelu *Tanbīh al-ġāfilīn*. Naime, dotični as-Samarqandī, prema svjedočenju Handžića,¹⁷⁵ tvrdi:

“Kazivao nam je *faqīh* Abū Ğāfar, prenoseći od ‘Alīja b. Muḥammada al-Warrāqa da mu je kazivao An‘am, prenoseći od Abū ‘Abdurrahmāna al-Ḥalabīja, a on od ‘Abdullāha b. ‘Amra b. al-‘Āṣa¹⁷⁶ da je Vjerovjesnik, a. s., rekao: ‘Sedmericu Bog neće ni pogledati na Sudnjem danu niti će ih očistiti, već će im samo reći: ‘Uđite u vatru sa onima koji u nju ulaze!’ Potom je među njima spomenuo masturbatora...’¹⁷⁷

Na istom mjestu Handžić se, u još nekoliko redaka, bavi naprijed navedenim hadisom, iznosi razloge zašto ga neki smatraju slabim ili zašto smatraju slabim neke ljude spomenute u lancu njegova prenošenja itd. I ovdje se stiče dojam da Handžić, načinom izlaganja, želi pokazati da je onanija i masturbacija strogi haram osobama koje spadaju u kategoriju 'onih koji traže preko toga i takvi su pregonitelji', spomenutu u suri *al-Mu'minūn*, 7. Iako je, prema Handžiću, onanija iznimno dopuštena kao prevencija od bluda, vidi se da Handžić i tada naglašava da je ona 'pokuđeno djelo' (*makrūh*) i navodi predanja u kojima se kaže da je bolje postiti i tako potisnuti spolnu požudu.

7. Ukratko o Odjeljku tri: Dokazima onih koji onaniju smatraju dopuštenom; Odjeljku četiri: Šta sa masturbatorom činiti; Odjeljku pet: Olakšicama za osobu koja masturbira a ima opravdan razlog; Odjeljku šest: O raznim pitanjima koja se tiču ove teme; Odjeljku sedam: Valoriziranju stavova onih koji onaniju smatraju dopuštenom i onih koji je smatraju zabranjenom

U Trećem odjeljku Prvog poglavlja Rasprave Handžić se posvećuje, vrlo kratko, samim dokazima onih koji onaniju smatraju dopuštenom.¹⁷⁸ Handžić kaže vrlo jasno:

“Njihov dokaz je da se tu radi o izbacivanju viška tečnosti iz tijela, pa je to dopušteno u slučaju potrebe, poput puštanja krvi i *hiġāme*. Oni smatraju da

174 Rasprava, 14a-14b.

175 Rasprava, 14b.

176 ‘Abdullāh b. ‘Amr b. al-‘Āṣ (umro 65/684. godine) sin je ‘Amra b. al-‘Āṣa (573–664), muslimanskog osvajača Egipta. ‘Abdullāh b. ‘Amr al-‘Āṣ je kratko vrijeme naslijedio svoga oca na položaju upravitelja Egipta, a poznat je i kao autor jedne zbirke predanja (*ahādīṭ*) od Božijeg poslanika Muhammeda, a. s.

177 Rasprava, 14b.

178 Rasprava, 15b.

masturbacija ne potpada pod značenje ajeta sure *al-Mu'minūn*, 5-7: "...a koji traže preko toga, eto takvi su pregonitelji".¹⁷⁹

Handžić sa svoje strane još dodaje da ovaj "stav [da masturbacija ne potpada pod *al-Mu'minūn*, 5-7] nije posve neosnovan, na što smo već ranije ukazali. [Oni dalje] kažu: Što se tiče hadisa koji se navode u vezi s ovom temom, oni su slabi, ne mogu poslužiti kao valjana osnova za argumentiranje. Oni se [ljudi koji dopuštaju masturbaciju] mogu osloniti na načelo izvorne dopustivosti [stvari u šerijatu] dok ne dođe dokaz koji ukazuje na drugačiji propis, a takvog u ovom slučaju nema. A Bog najbolje zna."¹⁸⁰

Četvrti odjeljak Prvog poglavlja je također kratak. Handžić u njemu govori o tome "šta treba činiti sa masturbatorom"¹⁸¹, to jest ima li ikakve kazne za njega. Poziva se na hanefijsko djelo *al-Ġawhara an-nayyira, šarḥ Muḥtašar al-Qudūrī*,¹⁸² gdje se kaže:

"Masturbacija je zabranjena (*ḥarām*) i kažnjava se diskrecionom/prekršajnom kaznom (*ta'zīr*)."¹⁸³

Samo se po sebi razumije da Handžić na umu ima da ova 'diskreciona kazna koju određuje sudija' može doći u obzir samo ako je masturbator masturbirao javno i narušavao javni red. Inače, ako nema svjedoka, na temelju čega bi sudija mogao donijeti presudu da je masturbator radio to što je radio?!

Slijedeći opredjeljenje da navede što više stavova, Handžić spominje djelo *al-Muḥaddab* od šafi'ijskog *faqīḥa* Abū Ishāq aš-Širāzīja,¹⁸⁴ koji tvrdi:

"Masturbacija je zabranjena na osnovu riječi Uzvišenog: '...i koji svoja spolovila čuvaju, osim od žena svojih ili od onih koje posjeduju njihove de-snice, eto takvi neće biti ukoreni...'. I zato što je to intimni odnos koji vodi do prekida/izostanka potomstva, pa je zbog toga zabranjen kao i homoseksualizam. A ako bi ga pak neko počinio, bio bi kažnjen diskrecionom kaznom, a ne

179 Rasprava, 15b.

180 Rasprava, 15b.

181 Rasprava, 15b-16a.

182 *Muḥtašar al-Qudūrī* (ili *al-Qudūrījev sažetak pravnih teorija po hanefijskom mezhebu*) predstavlja važan sveučilišni udžbenik iz pravnih nauka islama. Napisao ga je pravnik Abū al-Ḥusayn Aḥmad ibn Muḥammad al-Qudūrī (972. ili 973–1037), bio je predvodni hanefijski učenjak u Iraku. Na djelo *Muḥtašar al-Qudūrī* napisano je blizu dvadeset natkomentara, a Mehmed Handžić ovdje se poziva na jedan od najpoznatijih, koji nosi naslov *al-Ġawhara an-nayyira (Blještavi dragulj)*, koji je napisao komentator Abū Bakr ibn 'Alī al-Ḥaddād (umro 1397. ili 1398), također znameniti hanefijski pravnik porijeklom iz Jemena.

183 Rasprava, 16a.

184 Abū Ishāq Ibrāhīm b. 'Alī aš-Širāzī (1003–1083), poznati *faqīḥ*, predavao na čuvenoj an-Nizāmiyyi, univerzitetu koji je osnovan u Bagdadu u vrijeme vladavine seldžučkog namjesnika, slavnog Iranca Abū 'Alīja Ḥasana ibn 'Alīja aṭ-Ṭūsīja, poznatog kao Nizām al-Mulk (1018–1092).

kaznom *ḥadda* [fiksna kazna za specifična krivična djela], zato što je to zabranjeni intimni odnos bez penetracije, [što je] slično vanbračnom intimnom odnosu sa ženom bez penetracije.¹⁸⁵

Handžić se, potom, poziva i na djelo *ar-Rawḍ al-murbi*¹⁸⁶, u kojem se kaže:

“Ko masturbira, bilo da se radi o muškarcu ili ženi, bez potrebe za tim, biće kažnjen prekršajnom kaznom, jer se radi o prekršaju. Ako bi to učinio/la zbog straha od bluda, neće biti kažnjen/a ukoliko nije u mogućnosti da stupi u brak, niti da se muškarac oženi robinjom.”¹⁸⁷

Na kraju Četvrtog odjeljka Prvog poglavlja Handžić spominje neka mišljenja i stavove; sve se svodi na to da se masturbatora ima kazniti ‘diskrecionom kaznom’, ali on spominje da tu kaznu nadležni određuju ‘shodno otežavajućim i olakšavajućim okolnostima’.¹⁸⁸ I ovdje se, naglasimo to još jednom, misli na one masturbatore koji masturbiraju na javnim mjestima ili to rade pred ljudima i osobama koje ih u svojstvu svjedoka prijave za takav čin. Ukoliko nije riječ o tome, postavlja se pitanje kako bi ‘nadležne vlasti’ (*al-imām*) znale za masturbatora i njegov čin masturbiranja?!

Peti odjeljak Prvoga poglavlja Rasprave Handžić posvećuje pitanju “olakšica za osobu koja masturbira i koja ima neki opravdan razlog” (*في الرخصة في الاستمنا لمن كان عنده عذر*)¹⁸⁹ pa pribjegava tom činu.

Handžić ukratko spominje da je o ovim olakšicama već bilo riječi na različitim mjestima u Raspravi (*وتقدم من ذلك شيء مفرقاً في الرسالة*),¹⁹⁰ a osnovu za olakšicu autoriteti uzimaju mišljenje ‘Abdullāha ibn ‘Abbāsa koje je dosad u Raspravi navedeno nekoliko puta. Handžić se, također, poziva na imāma Birgiwīja i njegovo djelo *aṭ-Ṭarīqa al-muḥammadiyya*,¹⁹¹ gdje se navodi:

“Što se tiče masturbacije, ona je zabranjena (*ḥarām*), izuzev ako se ispune tri uvjeta: da osoba nije u braku, da ima jak libido i prekomjernu strast te da ima namjeru smiriti strast, a ne prepuštati se sladostrašću.”¹⁹²

185 Rasprava, 16a.

186 Autor ovog djela je al-Buhūtī (umro 1051/1641), djelo je po naravi natkomentar, pripada hanbelijskoj pravnoj školi.

187 Rasprava, 16a-16b.

188 Rasprava, 16b.

189 Rasprava, 16b.

190 Rasprava, 16b.

191 Djelo *aṭ-Ṭarīqa al-muḥammadiyya* napisao je Imām al-Birgiwī (Muḥammad ibn Pīr ‘Alī, općepoznat kao Imām Birgiwī, ili Imām al-Birgiwī, 1522–1573). Rođen je u Balikesiru u Turskoj. Slavljen je kao veliki poznavatelj klasičnih islamskih nauka. Ovo njegovo djelo na koje se referira Handžić prevedeno je 2005. godine na engleski, usp. Imam Birgivi, *A 16th Century Islamic Mystic, The Path of Muhammad, A Book on Islamic Morals and Ethics*, izd. World Wisdom, Bloomington, 2005.

192 Rasprava, 16b-17a.

Vrlo sličan stav navodi se i u djelu *ad-Durr al-muhtār* (tolerira se masturbiranje kao prevencija od bluda, razvrata, zinaluka i sl). K tome, Handžić se poziva na slavnoga al-Margīnānīja koji je o 'olakšicama za masturbatora' govorio u svome djelu *at-Taḡnīs*,¹⁹³ gdje je ustvrdio:

“Masturbacija je zabranjena (*ḥarām*) ako [masturbator] ima namjeru predati se sladostrašću, ali ukoliko kani smiriti strast (*taskīn aš-šahwa*) koja ga je spopala, nadam se da nije grijешan.”¹⁹⁴

Handžić navodi stavove iz djela *al-Faḥ*,¹⁹⁵ *as-Sirāḡ*,¹⁹⁶ *az-Zahīriyya*...¹⁹⁷ te još neka mišljenja. Svima njima potkrepljuje jedan opći stav da se masturbiranje tolerira samo onda ako se njime masturbator čuva od bluda. Ali, onanija i masturbiranje su mu i tada *makrūh* (pokuđeno djelo, moralno prezren čin).

Na ovom mjestu u Raspravi Handžić prelazi na Šesti odjeljak Prvoga poglavlja i tu, kao što sam kaže, oslovljava “razna pitanja koja se tiču teme masturbacije”.¹⁹⁸ Ovdje autor Rasprave smatra da se “razlog i smisao zabrane masturbacije ogleda u tome što se tim postupkom voda/sjeme¹⁹⁹ prosipa tamo gdje joj nije mjesto, što se masturbiranjem oponira mudrosti/svrsi zbog koje je strast stvorena, a to je dobijanje potomstva kojim se omogućuje trajanje [produživanje] ljudskog roda,²⁰⁰ te zato što masturbiranje uzrokuje neke bolesti i slabost živčanog sistema, a i druge loše posljedice.”²⁰¹

Da bi na općenit način potkrijepio svoje stavove da se treba čuvati zabranjenog, kao i štetnih posljedica koje proishode iz djela koja su *ḥarām* i *makrūh*, Handžić navodi izreku Muhammeda, a. s., koja glasi:

“Nije dozvoljeno činiti štetu, niti uzvraćati štetom.”²⁰²

193 Misli se na al-Margīnānījevo djelo o fetvama (*fatāwā*) *Kitāb at-taḡnīs wa al-mazīd*.

194 Rasprava, 17a.

195 Misli se – po svojoj prilici – na djelo *Faḥ al-qadīr* od Kamāla b. al-Hummāma, a ne na istoimeno djelo od Muḥammada bin ‘Alīja aš-Šawkānīja (1759–1839), jemenskoga komentatora (mufessira) Kur’ana.

196 *As-Sirāḡ* je naziv djela ili komentara al-Margīnānījeve *al-Hidāye*.

197 Riječju *az-Zahīriyya* Handžić vjerovatno aludira na djelo *al-Fatāwā az-zahīriyya* od Zahrīruddīna Muḥammada b. Aḥmada b. ‘Umara al-Buḥārīja (umro 1222). Pravne decizije u ovom djelu pisane su u skladu sa hanefijskom školom.

198 Rasprava, 18a.

199 To jest, sperma. Handžićev izraz *safḥ al-mā* znači “prolijevanje sperme“, “bacanje sjemena“ na mjesto gdje mu nije *ḥalāl* svrha, to jest od tog tako bačenog sjemena neće nastati potomstvo.

200 Na arapskom: *Baqā’ an-nasl* (بَقَاءُ النَّسْلِ).

201 Rasprava, 18a.

202 Ovo je čuveno načelo vjerskopravnog i etičkog sistema u klasičnom islamu, na arapskom *Lā ḍarāra wa lā ḍirāra*. Usp. Rasprava, 18a.

Autor Rasprave na ovom mjestu pretpostavlja i situaciju 'saučesništva u masturbiranju', npr. kako se sa stanovišta vjere gleda na to ako masturbatoru u činu masturbiranja pomaže 'njegova vjenčana žena ili vjenčana robinja', te kaže:

“Nadalje, znaj da su *faqīhi* raspravljali i o pitanju masturbacije posredstvom suprugine šake ili šake vjenčanje robinje. U djelu *al-Ġawhara an-nayyira* navodi se: “Ukoliko bi omogućio supruzi ili vjenčanoj robinji da se poigrava njegovim spolovilom pa ejakulira, to bi bio pokuđen čin, ali bez posljedica, tj. bez kazne *ḥaddom* ili *ta'zīrom* i također bez grijeha...”²⁰³

Iz ovog navoda se vidi da su supružnici uradili to što su uradili daleko od očiju javnosti, te, prema tome, nema 'kazne *ḥaddom* ili *ta'zīrom* i, k tome, oboje su prošli bez grijeha'.

Također, autor Rasprave smatra, imajući u vidu načelo Kur'ana da su 'muž i supruga jedno drugom odjeća' u bračnome životu, da se 'pomoć bračnoga druga u činu masturbiranja ne smatra pokuđenom':

“Ibn 'Ābidīn veli: 'Očigledno se radi o blažoj pokuđenosti (*karāha tanzīh*), kao u slučaju kada bi ejakulirao trljanjem o [suprugina] bedra ili trbuh.' U djelu *Mi'rāğ ad-dirāya*²⁰⁴ stoji: 'Dozvoljeno je da masturbira rukom svoje supruge ili robinje.' U *Asnā al-maṭālib*²⁰⁵ i drugim šafi'ijskim djelima navodi se: 'Izbacivanje sjemena posredstvom suprugine ruke ili ruke vjenčane robinje nije zabranjeno.’”²⁰⁶

Napokon, sam kraj Prvoga poglavlja Rasprave autor posvećuje Sedmom odjeljku, gdje ukratko valorizira stavove kako onih koji masturbiranje smatraju zabranjenim, tako i onih koji ga smatraju dopuštenim (في التحكيم بين القتالين) (بحرمة الاستمناء وبين القتالين بجواره).²⁰⁷ Handžić daje rezime ovih mišljenja te sažeto kaže:

“Abū Bakr b. al-'Arabī veli: 'Većina smatra onaniju zabranjenim činom. To je istina za koju smo izravno odgovorni pred Bogom. Pojedini učenjaci ističu da je počinitelj tog djela poput onog koji spolno opći sam sa sobom.

203 Rasprava, 18a-18b.

204 Djelo *Mi'rāğ ad-dirāya fī šarḥ al-Hidāya* je jedno od brojnih komentatorskih djela o al-Marğīnānījevom djelu *al-Hidāya*. Autor djela *Mi'rāğ ad-dirāya* je Muḥammad b. Muḥammad al-Kākī (umro 1348. u Kairu), jedan je od najpoznatijih komentatora al-Marğīnānījeva djela *al-Hidāya*.

205 Nekoliko je djela koja počinju sintagmom *Asnā al-maṭālib*. Vjerovatno se ovdje radi o djelu *Asnā al-maṭālib šarḥ Rawḍ at-tālib* od Zakariyyā'a ibn Muḥammada al-Anšārīja (1423–1520). Vjerovatno je da na njega aludira Mehmed Handžić jer sam ukazuje da se radi o šafi'ijskom djelu.

206 Rasprava, 18b.

207 Rasprava, 18b.

To je grijeh koji je osmislio šejtan (*aš-šaytān*) i uveo ga među ljude, tako da se o njemu počelo naširoko raspredati, a da bogdo nije tako. Kada bi i postojao dokaz o dozvoljenosti masturbiranja, čestit čovjek bi masturbiranje izbjegavao zbog njegove prostote. A ako bi neko kazao: Pa, neki tvrde da je to bolje rješenje od ženidbe ropkinjom, mi [tom čovjeku] odgovaramo: Ženidba ropkinjom, makar bila i nevjerkinja, prema stavu nekih učenjaka, bolja je od čina masturbiranja. A ako i ima nekih koji smatraju da je masturbiranje dozvoljen čin, dokaz za to je slab, sramota je to i za prostaka, a kamoli za čestitog čovjeka.²⁰⁸

Kako će se vidjeti iz navodā teksta koji slijede i kojima Handžić namjenjuje ulogu poente do koje je došao na kraju Prvog poglavlja Rasprave, razumije se da Handžić nije sklon bezuvjetno odobriti masturbiranje, jer u masturbiranju su 'prema tvrdnjama ljekara, dvije štete, jedna po tijelo, a druga po pamet i duh' čovjeka. Evo, ukratko, o tome dva Handžićeva stava (napominjemo: Handžić nije izričito rekao koje je stručnjake medicine ili ljekare specijaliste iz svoga vremena konsultirao, pa potom napisao ovo što slijedi):

"Masturbacija uzrokuje tijelu i razumu dvije velike štete, kao što su to utvrdili ljekari. Kad je posrijedi šteta po tijelo čovjeka, kažu da ono ustrajnim činjenjem [masturbiranja] postaje slabim, da mu se [masturbatoru] cjevanice istanjuju, da mu oči okružuju tamni kolutovi, da mu boja lica postaje žutom uz pojavu cijanoze (*zurqa*), da mu koža na rukama blijedi i postaje smežuranom, da mu tijelo zahvata drhtavica (*quša 'rīra*), glava mu klone čim mu se postavi bilo koje pitanje te da mu spolovilo postaje krajnje slabim [erektilno disfunkcionalno] i slabi mu [naravna, normalna] spolna požuda."²⁰⁹

Negativne posljedice masturbiranja po umne i duhovne sposobnosti čovjeka Handžić opisuje ovako (ne navodeći, pritom, od kojih ljekara specijalista je ovo čuo ili naučio):

"A što se tiče štete po mentalne sposobnosti čovjeka, ustrajno prakticanje te navike [masturbiranja] uzrokuje da mu misao slabi, kognitivne sposobnosti stagniraju, postaje brzopletim, obuzima ga srdžba zbog nezatnog povoda, inati se, brzo mijenja raspoloženje, nestabilan je u poslu, udaljava ga od njegove braće [prijatelja], omiljava mu [pospješuje kod njega] izoliranost od ljudi. K tome, rečeno je da je jedna masturbacija [naporom koji prouzrokuje tijelu i duhu] ravna dvanaest koitusa [spolnih snošaja], a [takav masturbacioni napor] može dovesti do iznenadne smrti osobe dok hoda putem. Dodaj tome [i to] da spolovilo muškarca [masturbatora] pogađa potpuna mlohavost (erektilna disfunkcionalnost spolnoga organa) i nestabilno stanje. Zbog svega rečenoga, uzimajući u obzir ove teške štete po tijelo čovjeka, stav o zabranje-

208 Rasprava, 18b-19a.

209 Rasprava, 19a-19b.

nosti (*arġiħa al-ħurma*) ovog čina nameće se pretežnim, izuzev osobi koja ima opravdane razloge koji su spomenuti.²¹⁰

Dakako, ove 'opravdane razloge koji su spomenuti' u Raspravi ne treba tumačiti kao trajno i bezuvjetno dopuštenje onanije i masturbiranja pod izlikom postojanja tih 'opravdanih razloga'. I dalje treba imati na umu da onanija, masturbiranje i spolno samozadovoljavanje osujećuju *makārim al-aħlāq* ili savršenstvo i plemenitost čovjekovog ćudoređa.

8. Analiza Drugog poglavlja Rasprave

Drugo poglavlje Rasprave Handžić je posvetio "mudronosnim pričama, anegdotama i stihovima o ovoj temi"²¹¹, ono je znatno kraće i stiće se dojam da ga autor nije uspio proširiti i dopuniti kako je prvotno zamislio. Prvi odjeljak Drugog poglavlja autor je posvetio mudronosnim pričama ili anegdotama (*ft al-ħikāyāt* – في الحكايات).²¹² Naravno, Handžić ovim anegdotama pokazuje da je bilo ljudi koji se nisu ustručavali, čak i na perverznan način, opisivati masturbiranje. Tako navodi jednu anegdotu:

"Aš'abova žena je vidjela kako on masturbira pa ga je prekorila, a on je njoj odgovorio: "Ruka je bila bolja od tebe, kako je hitra i vješta!" A kad ju je pozvao da jede, ona je njemu kazala: "Neću da jedem sa svojom inočom!"²¹³

Duhovita je i sljedeća anegdota koju Handžić navodi:

"Dok je Muzabbid jednog dana polijevao vodom glavu, kod njega je ušla njegova žena i upitala ga: 'Šta je to?' on je odgovorio: 'Masturbirao sam!' A kad je jednom on ušao kod nje i, zatekavši je kako se kupa, upitao šta radi, ona je odgovorila: 'Masturbirao si na meni!'"²¹⁴

Između ostalih, Handžić u ovom odjeljku navodi i slavnoga al-Ĥarīrīja,²¹⁵ autora čuvenog djela *Maqāmāt*, te tvrdi da i on spominje masturbiranje i to u *al-maqāma al-bakriyya*.²¹⁶

210 Rasprava, 19b-20a.

211 Rasprava, 20a (drugo poglavlje ove Rasprave preveo je Nurko Karaman).

212 Rasprava, 20a.

213 Rasprava, 20b. Za ovog Aš'aba sam Handžić daje sljedeće podatke:

أشعب بن جبیر هذا من ظرفاء أهل المدينة يضرب به المثل في الطمع وأجله لقب بالطامع. وكان يجيد الغناء وله رواية للحديث. توفي سنة 153 وله أخبار كثيرة

"Taj Aš'ab ibn Ġubayr jedan je od otmjenih Medinelija koji je slovio kao primjer za požudu i kao takav prozvan je nadimkom "lakomi" (*aṭ-ṭāmi*). Dobro je znao pjevati, a prenosilac je i jednog hadisa. Umro je 153. godine po hidžri i za njega se vezuje dosta vijesti." Rasprava, 20b.

214 Rasprava, 20b-21a. Handžić dodaje da je ovaj Muzabbid živio u vrijeme Mālika ibn Anasa (711–795).

215 Podsjećamo iznova: al-Ĥarīrī, Abū Muḥammad al-Qāsim ibn 'Alī ibn Muḥammad ibn Uṭmān al-Ĥarīrī (1054–1122), živio u Basri (Irak), proslavio se svojim književnim djelima na arapskom jeziku, posebno djelom *Maqāmāt*.

216 Rasprava, 21b.

Nakon što je naveo još poneku anegdotu, Handžić prelazi na Drugi odjeljak Drugog poglavlja. Navodi nekoliko poetskih izričaja vezanih za temu masturbiranja.²¹⁷ Evo nekih stihova arapskih pjesnika o masturbiranju:

(Neki) pjesnik kazuje:

“Ako si neimaštinom pritisnut,
masturbiraj dok nevolje ne prođu”²¹⁸

Aš-Šurayšī i al-Qatabī navode jedan stih kakvog dosad čuli nismo:

“Ako se nađeš u dolini bez saputnika, masturbiraj, nije ni grijeh ni sramota”²¹⁹

A‘rābī²²⁰ kaže:

“Budeš li škrt sa ‘brodicom obrijanom’, ja imam svoju šaku i pljuvačku;

Imam ‘brodice’ kojima nema izderka, slasnije i od jutarnjeg i od večernjeg obroka”²²¹

Drugi pjesnik kaže:

“Najbogatiji sam među svima koji hode
s kojom hoću šetam, koju hoću ženim!
Noga mi je jahalica, a ruka mi ljubavnica”²²²

Handžić nastavlja citirati stihove u kojima arapski pjesnici, često sa ne-skrivenim sarkazmom, raskalašenošću i bestidnošću, govore o masturbiranju ili o njemu pjevaju stihove podsmjehujući se čovjekovim stanjima u koja može zapasti ‘i potražiti izlaza’ u spolnom samozadovoljavanju.

Ima mjesta u ovom Drugom poglavlju Rasprave gdje se pjesnici nadmeću u stihovima, ponekada žestoko ponižavajući jedni druge, kao što je stih gdje se jedan pjesnik izruguje nekom Zaydu, navodno marljivom gramatičaru, a u biti, zapravo, okorjelom masturbatoru:

“Mislim da je Zejd marljiv gramatičar,
umjesto kojeg Milostivi druge dariva!
Danju on glagole konjugira,
dok noću, kad je sam, masturbira!”²²³

217 Rasprava, 21b.

218 Rasprava, 21b-22a.

219 Rasprava, 22a.

220 Teško je odgonetnuti o kojem A‘rābīju (al-A‘rābīju) je ovdje riječ. Moguće je da se Handžić poziva na pjesnika Abū ‘Abdullāha Muḥammada b. Ziyāda b. al-A‘rābīja al-Hāšimīja (767–845), porijeklom je bio iz Iraka (Kufa).

221 Rasprava, 22a.

222 Rasprava, 22a.

223 Ovdje ni izbliza nismo naveli sve stihove niti anegdote koje je Handžić prikupio o temi masturbiranja. Za cjeloviti uvid čitatelje upućujemo na njegov rukopis i na prijevod njegove Rasprave, 23a-23b.

Na kraju Drugog poglavlja, a što ujedno znači i na kraju rukopisa (a prije bilješke o idžazetnami koju je dobio), Mehmed Handžić kaže:

“Eto, to je posljednje što se uspjelo prikupiti s Božijom pomoći, a On (Allah) je odgovoran da posljedice budu dobre. Završeno trinaestu noć ramazana 1347. godine u Kairu. I nema snage ni moći osim u Allaha. Prijepis istoga završio siromah Muḥammad al-Ḥānḡī s akšamskim ezanima 26. redžeba 1351. godine u Sarajevu. Sačuvano od oštećenja. Završeno“.²²⁴

Iz ove zaključne bilješke vidi se da je Handžić završio ovo svoje djelo 13. ramazana 1347/22. februara 1929. godine u Sarajevu. Ali, treba imati na umu podatke koje smo već dali o datumima kad je pregledao ovaj svoj rukopis, vraćao mu se i revidirao ga.

9. Handžićeva interpretacija stavova Ibn Ḥazma o onaniji

Kako rekosmo, Handžić se vraćao Raspravi u nekoliko mahova. Iz bilješka na marginama to se jasno vidi. Do znatnijeg revidiranja Rasprave došlo je kad je, nakon što je napisao ovaj rad²²⁵ došao do 11. sveska djela *al-Muḥallā* imama Ibn Ḥazma *aḡ-Zāhirīja*²²⁶; tu je, kako kaže, vidio “opširan tekst o propisu o samozadovoljavanju, lezbejstvu i sličnim prakticiranjima²²⁷ te je potom “poželio da sve to sažeto parafrazira na margini Rasprave.“²²⁸

Handžić odlučuje da prvo izloži Ibn Ḥazmove stavove o lezbejstvu (*as-siḥāq*). Dakako, i sam Andaluzanin Ibn Ḥazm navodi brojna mišljenja kako tretirati lezbejstvo, od toga “da se svaka od žena [saučesnica] kazni sa [maksimalnih] stotinu udaraca bičem²²⁹, Ibn Ḥazm ovo mišljenje navodi od Ibn Šihāba *aḡ-Zuḥrīja*. Međutim, Ibn Ḥazm tvrdi da “druga grupacija ‘*ulamā*’ smatra da je to /sam čin lezbejstva/ olakšica“.²³⁰ Objašnjavajući šta tačno tvrdi Ibn Ḥazm, Handžić kaže:

“Potom je [Ibn Ḥazm] svojim lancem prenosilaca naveo predaju od Ḥasana al-Baḡrīja da je on smatrao da nema smetnje da žena koristi neko pomagalo kojim će smiriti svoju strast, želeći se sačuvati od bluda.“²³¹

224 Rasprava, 25b.

225 بعد تأليف هذه الرسالة, Rasprava, 7b.

226 Ibn Ḥazm *aḡ-Zāhirī*, puno ime Abū Muḥammad ‘Alī ibn Aḡmad ibn Sa‘īd ibn Ḥazm (994–1064), živio u muslimanskoj Španiji (al-Andalus). Riječ *aḡ-Zāhirī* označava da je bio zahirijskog (egzoteričkog, doslovnjačkog, literalističkog) pravca u tumačenju izvora islama. Ibn Ḥazm je bio velik polihistor, književnik, pjesnik, pravnik i filozof.

227 كلاما كثيرا في حكم الاستمناء والسحاق ونحو ذلك, Rasprava, 7b.

228 وأحببت ايراده هنا في الهامش مع شيء من الاختصار, Rasprava, 7b.

229 فقالت طائفة تجلد كل واحدة مائة جلدة, Rasprava, 7b.

230 قال ابن حزم و رخصت فيه طائفة, Rasprava, 7b.

231 Rasprava, 7b.

Naravno, prema Handžićevoj Raspravi, ne znači da je Ibn Ḥazm bio na strani Ḥasana al-Bašrīja, jer, naime, Ibn Ḥazm navodi i suprotno gledanje te kaže:

“... Neki učenjaci smatraju da je to [lezbejstvo] *ḥarām* [zabranjen čin], ali se ne kažnjava kaznom iz kategorije *ḥadda*, već *ta'zīra*. Potom (Ibn Ḥazm) dalje ističe: 'Budući da imaju podijeljena mišljenja o tome, dužnost nam je da to sve razmotrimo.’²³²

Prati li se Handžićeva interpretacija Ibn Ḥazma, vidi se da slavni Andaluzanin ne prihvata mišljenja Ibn Šihāba aḏ-Ḍuhrīja o tome da se lezbejstvo kažnjava sa stotinu udaraca bičem. Naime, Ibn Ḥazm smatra da nije valjana analogija između čina homoseksualizma i čina lezbejstva, jer, prema Ibn Ḥazmu: “... oni [koji zagovaraju analogiju između homoseksualizma i lezbejstva] nisu vični analogiji, ne poznaju pravila argumentacije, nisu konzistentni u svojim stavovima, ne drže se svojih obrazloženja niti se drže tekstova zakona.”²³³ Ibn Ḥazm, nadalje, tvrdi da Ibn Šihāb aḏ-Ḍuhrī nije naveo nijedno predanje od ašhabā da su istovjetnog statusa homoseksualizam i lezbejstvo. Domalo dalje, Ibn Ḥazm kaže sljedeće:

“Što se nas tiče, ta analogija je kod nas u osnovi neprihvatljiva. Nema obaveze slijeđenja bilo čijih riječi osim Vjerovjesnikovih, a. s. Lezbejstvo i korištenje (seksualnog) pomagala ne mogu se okarakterisati kao čin bluda, pa budući da se ne mogu svrstati u zinaluk, za njih ne važi kazna koja je propisana za zinaluk. Niko nema pravo da po svome mišljenju dijeli postupke na teže i blaže i, shodno tome, da razvrstava propisane kazne *ḥudūda* po svome nahođenju. To bi bilo prelaženje granica koje je odredio Uzvišeni Bog i uvođenje u Vjerozakon propisa koje On [Bog Veličanstveni] nije propisao.”²³⁴

Po načinu kako iznosi svoju argumentaciju, vidi se da Ibn Ḥazm egzoterijskom (zahirijskom) metodologijom pristupa ovom pitanju. Ne smije se svojevolumino unositi analogija između određenih propisa. Takvo što Ibn Ḥazm smatra kršenjem Božijih propisa, on se poziva na ajet: “Onaj koji Božije propise krši – sam sebi nepravdu čini...”²³⁵

Osporavajući spomenuto mišljenje Ibn Šihāba aḏ-Ḍuhrīja, Ibn Ḥazm smatra da “za spomenute delikte (lezbejstvo i korištenje spolnih pomagala) ni u Kur'anu ni u autentičnom Sunnetu nema dokaza, te za to u osnovi nije propisana [stroga] kazna *ḥadda*.”²³⁶

232 Rasprava, 7b.

233 Rasprava, 7b.

234 Rasprava, 8a.

235 Usp. *aḏ-Ṭalāq*, 1.

236 Rasprava, 8a.

Također, Ibn Ḥazm smatra da stav “lezbejstvo je zinaluk“ nema uporište u valjanim predanjima od Božijeg poslanika Muhammeda. Ibn Ḥazm navodi da je sam Božiji Poslanik objasnio šta je blud za koji se donosi kazna *ḥadda*:

“Naime, Vjerovjesnik, a. s., u predanju al-Aslamīja pojasnio je pojam zinaluka na koji se odnosi propisana kazna *ḥadda*, a to je nedozvoljeni spolni odnos muškarca i žene na način na koji to čini suprug sa svojom suprugom u dopuštenom odnosu. Vjerovjesnik, a. s., pojasnio je da pojedini tjelesni organi mogu činiti zinaluk, a spolni organ to [da li je došlo do bludnog čina] pobija ili potvrđuje. To znači da nema zinaluka između muškarca i žene osim upotrebom spolnog organa, tj. isključivo penetracijom muškog u žensko spolovilo, a to je i jedino mjesto odakle se rađa dijete.”²³⁷

Dakako, ovdje smo dužni kazati da se iz navedenih mišljenja Andaluzana Ibn Ḥazma ne treba izvesti zaključak da Ibn Ḥazm odobrava lezbejstvo ili pak da on odobrava izvanbračna milovanja, grljenja, ljubljenja itd. Naime, ne treba tako razumjeti Ibn Ḥazma, a tako ga nije razumio ni Mehmed Handžić.

Ono što Ibn Ḥazm želi ovdje istaći jeste gradacija između notornog čina bluda, potom čina homoseksualizma i, napokon, čina lezbejstva te, kao što ćemo vidjeti domalo kasnije, čina onanije i masturbiranja.

Prema Ibn Ḥazmu, za čin lezbejstva nema kazne *ḥaddom*, ali Ibn Ḥazm svakako smatra da prakticiranje lezbejstva odudara od ‘uzornoga morala’ (*makārim al-aḥlāq*). Ovome ćemo se još vratiti.

Potom Ibn Ḥazm, u interpretaciji Mehmeda Handžića, prelazi na razmatranje stava da, po islamu, rob nikada ne smije stupiti u bračne odnose sa svojom gospodaricom, zato što je on svojoj gospodarici u statusu *maḥrama*,²³⁸ to jest onog jednog rodbinskog kruga sa kojima je strogo zabranjeno da stupi u brak.

Interpretirajući Ibn Ḥazma, o ovome je Handžić donio širi ekskurs koji ima za cilj ukazati na to da je Ibn Ḥazm itekako bio posvećen temama ‘tabua’ u vezi sa osobama koje imaju status *maḥrama*.

Po tvrdnjama koje Handžić potom navodi od Ibn Ḥazma vidi se da se Ibn Ḥazm ne slaže ni sa maloprije navedenim mišljenjem al-Ḥasana al-Bašrīja o tome “da nema smetnje da žena koristi neko pomagalo kojim će smiriti svoju strast...” (Ovdje Ibn Ḥazm podrazumijeva i sljedeće: jednoj ženi ne može biti druga žena ‘spolno pomagalo’ za smirivanje strastvene spolne požude). Naime, iako Ibn Ḥazm ne stavlja čin bluda, homoseksualizma, lezbejstva, samozadovoljavanja i masturbiranja u istu ravan, on, ipak, insistira na ‘moralnoj ravni’ i zagovara ‘čednost’, te, u krajnjemu, ne odobrava lezbejstvo.

Ali, Andaluzanin je u pogledu samozadovoljavanja i masturbiranja imao fleksibilnije stavove, kako ćemo to domalo kasnije vidjeti.

237 Rasprava, 8a-8b.

238 ووصح بالدليل من القرآن وبالإجماع أن المرأة لا تحل لملك يمينها وأنه منها ذو محرم Rasprava, 8b.

Kao strogi egzoterik i literalista, Ibn Ḥazm daje vrlo precizne definicije šta jeste, npr., bludna radnja. On kaže: “Kada žena dopusti svoje spolovilo drugome osim svome mužu, i kada svoje spolovilo ne čuva (od bluda), ona time čini grijeh prema Bogu Veličanstvenom.”²³⁹

Ibn Ḥazm potom egzoterijski nastavlja i, prema Handžiću, kaže i sljedeće:

“Također, slovom Teksta, vrijedi i to da je njezina koža zabranjena osim njezinome mužu. Pa, ako bi žena dopustila svoju kožu (milovanje svoje kože) nekoj ženi ili muškarcu koji nije njezin muž, ona bi time dopustila ono što je zabranjena stvar (*ḥarām*)...”²⁴⁰

Na tragu svojih stavova, Ibn Ḥazm navodi jedno predanje koje seže do Poslanika Muhammeda, a. s.:

“Neka muškarac ne gleda u stidne dijelove tijela drugog muškarca, a neka ni žena ne gleda u *awrat* druge žene. Neka se muškarac ne osamljuje s drugim muškarcem pod jednim ruhom, a neka se ni žena ne osamljuje sa drugom ženom pod jednim ruhom.”²⁴¹

Štaviše, Ibn Ḥazm – kao zagovornik principa *makārim al-aḥlāq* navodi i predanje od Ibn Mas‘ūda, u kojem se izjavljuje:

“Vjerovjesnik, a. s., zabranio je da žena izravno komunicira sa drugom ženom pod jednim ruhom [posteljinom]. Možda je [ona poslije] opiše svome mužu kao da gleda u nju.”²⁴²

Handžić konsultira još jedno predanje koje Ibn Ḥazm navodi u svome djelu, a riječ je o jednom predanju od Ibn ‘Abbāsa:

“Od Ibn ‘Abbāsa se prenosi da je ’Vjerovjesnik, a. s., prokleo muškarce koji oponašaju žene, kao i žene koje oponašaju muškarce.”²⁴³

Nakon navođenja ovih predanja na koja se poziva Ibn Ḥazm, Mehmed Handžić poentira izravnim citiranjem Ibn Ḥazmova stava:

“Ibn Ḥazm veli: ’Ovi tekstovi nedvosmisleno ukazuju na zabranu intimnih odnosa muškarca sa muškarcem, kao i žene sa ženom, bez razlike u tome. Ko od njih počinu djelo intimnosti (milovanja i sl.) s osobom s kojom je zabranjeno biti intiman, učinio je grijeh prema Bogu, učinio je ono što je zabranjeno (*ḥarām*). Kada se pri tome upotrijebe i spolni organi, to je dodatni *ḥarām* i udvostručeni grijeh. Žena koja u svoj spolni organ uvuče nešto mimo spolnog organa svoga muža, ili sredstva kojim će se zaštititi od menstrualnog krvarenja, nije sačuvala svoj spolni organ. A ako ga nije sačuvala, počinila je

239 Rasprava, 8b.

240 Rasprava, 8b.

241 Rasprava, 8b.

242 Rasprava, 8b.

243 Rasprava, 8b.

grijev. Time je osporen stav Ḥasana al-Baṣṛīja o ovom pitanju. Neka nam je Bog [u razmatranju ovih teških pitanja] na pomoći.²⁴⁴

Kako se vidi iz ekskursa koji je posvetio Ibn Ḥazmovom razumijevanju i tumačenju bluda, zinaluka, lezbejstva, onanije, masturbacije... Handžić svoje pozivanje na Andaluzanina privodi kraju tako što navodi njegove sljedeće stavove: prvo, da “je žena koja počini lezbejski odnos sa drugom ženom griješna²⁴⁵; drugo, “ona je lezbejstvom počinila ružno djelo i, prema Poslanikovo izreci, nju u tome treba spriječiti i protiv nje slijedi kazna *ta ‘zīra*“.²⁴⁶

Očito je da ovdje Ibn Ḥazm ukazuje na javni čin lezbejstva, o kojem su se izjasnili svjedoci, provela procedura, itd. Nadalje, prema navodima Handžića, Ibn Ḥazm smatra da žena može počiniti čin masturbiranja, ali koji je pokuđen, a nije *ḥarām* (strogo zabranjen). Ibn Ḥazm to opisuje ovako:

“Ukoliko bi žena izložila svoj spolni organ nečemu, bez uvlačenja u njeg [tog predmeta], i pri tome ejakulirala, to bi se smatralo pokuđenim, ali ne i griješnim. Isti je slučaj [isto važi] i sa masturbacijom kod muškaraca, jer je dodirivanje vlastitog spolnog organa od strane muškarca lijevom rukom dopušteno. Isto tako je i dodirivanje svog spolnog organa od strane žene dopušteno po konsenzusu ummeta [zajednice muslimana].²⁴⁷

Ali, na istom mjestu Ibn Ḥazm upozorava da se ne smije “prekoračivati dopušteno“ (*ziyāda ‘alā al-mubāḥ*), mora se ostati pri samoj “namjeri ejakulacije“, u tom slučaju [dodirivanje spolnog organa] u osnovi nije zabranjeno (*ḥarām*).²⁴⁸

Naravno, ovim uvjetnim dopuštanjem onanije i masturbiranja Ibn Ḥazm ne želi da bude pogrešno shvaćen, stoga on, kao što smo vidjeli, upozorava da se “ne prelazi granica dopuštenog“. I kao što je to običaj i drugih komentatora i klasičnih velikana islama, i Ibn Ḥazm al-Andalusī poziva se na Kur’an da bi Tekstom od najveće važnosti za muslimane potkrijepio svoje stavove. Tako Ibn Ḥazm kaže:

“Ovaj slučaj [dodirivanje /nadraživanje/ svoga spolnog organa] ne spada u ono šta nam je detaljno objašnjeno da je zabranjeno, pa se smatra dopuštenim, na osnovu riječi Svevišnjega Boga: ‘On je za vas sve što postoji na Zemlji stvorio...’ (*al-Baqara*, 29)“.²⁴⁹

244 Rasprava, 8b-9a.

245 إن المرأة المساحقة للمرأة عاصية, Rasprava, 9a.

246 فقد أتت منكرا فوجب تغيير ذلك باليد كما أمر رسول الله صلعم " من رأى منكرا أن يغيره بيده فعليها" (التعزير), Rasprava, 9a.

247 Rasprava, 9a.

248 فليس ذلك حراما أصلا, Rasprava, 9a.

249 Rasprava, 9a.

Naravno, kao što smo maloprije naveli, Ibn Ḥazm samozadovoljavanje smatra moralno spornim; tako on dodaje:

“Međutim, mi to smatramo pokuđenim djelom zato što ne spada u lijepe moralne osobine, a niti u vrline uopće. O tome su učenjaci vodili rasprave. Neki su taj čin smatrali pokuđenim (*makrūh*), dok su ga drugi smatrali dopuštenim (*mubāḥ*)“.²⁵⁰

U završnom dijelu svoga pozivanja na Ibn Ḥazmovo djelo *al-Muḥallā*, Handžić navodi druge dokaze i argumente koji su Andaluzanina rukovodili prema toleriranju onanije. Ibn Ḥazm navodi (u ovoj Raspravi već spomenuti) Ibn ‘Abbāsov savjet nekom mladiću da je “od masturbiranja bolje oženiti se robinjom, ali da je samo masturbiranje bolje od bluda i zinaluka.”²⁵¹

MEHMED HANDŽIĆ’S TREATISE

Risāla bayān al-umanā’ fī ḥukm al-istimnā’

**“Explanation of the regulations of onanism provided by the trusted”
(topic, description and content, terminology, significance and sources,
text, context)**

Summary

This paper deals with Mehmed Handžić’s treatise *Risāla bayān al-umanā’ fī ḥukm al-istimnā’* (Treatise: Explanation of the regulations of onanism provided by the trusted), a manuscript kept in Gazi Husrev-beg’s Library under the classification number R. 2650/7. This paper gives a brief introduction to the status of human sexuality in Islam and the Qur’an and also a description of the manuscript itself, its terminology and the style in which it was written. Most of this paper deals with the review or reinterpretation of topics and attitudes that Mehmed Handžić took towards onanism, masturbation and sexual self-gratification from famous and recognized classical authorities on tafsir, especially in the *tafsīr āyāt al-aḥkām* discipline, *fiqh*, and literary works. A special section in this paper is devoted to Handžić’s interpretation of Ibn Ḥazm’s views on onanism. This paper was written with the aim of presenting this manuscript of Handžić in an accessible and interpretative manner. The paper has no pretensions to offering anything normative, nor should the paper be treated as a *fiqh*-legal work on onanism. Accordingly, this paper should not be read as a Shariah discussion of onanism. We recommend that you consult the official stances of the Islamic Community on onanism, masturbation and sexual self-gratification, which Prof. Dr. Enes Ljevaković, the deputy raisu-l-

250 Rasprava, 9a.

251 Rasprava, 9a.

ulama and *fatwa-i emin*, took on several occasions in the Islamic Newspaper *Preporod*, at: <https://www.islamskazajednica.ba/index.php/pitanja-i-odgovori-home>.

Keywords: Onanism, masturbation, sexual self-gratification, Mehmed Handžić, Risala on onanism